

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Güz 2020, Cilt:8, Sayı:2, 8:732-759

Geliş Tarihi: 21.06.2020

Kabul Tarihi: 30.11.2020

Araştırma Makalesi

Doi: <https://doi.org/10.33931/abuifd.755980>

Âşûrâ Orucunun Kökeni ve Fıkhi Hükümünün Tahkiki

Akif Dursun*

Öz

Muharrem ayının onuncu günü için İslam kültüründe âşûrâ kelimesi kullanılmaktadır. Rasûlullah'ın daha Mekke'de iken âşûrâ günü oruç tuttuğu, Medine'ye hicret ettikten sonra ilk Muharrem ayında hem kendisinin tutup hem de Müslümanlara emrettiği bilinmektedir. Ramazan orucu farz olduktan sonra âşûrâ günü oruç tutmak teşvik edilmiş ancak tutup tutmamak kişilere bırakılmıştır. Medine'de yaşayan Yahudilerin de bu günde oruç tuttuğuna ve bu güne tazim ettiğine dair çok sayıda hadis rivayet edilmiştir. Bu durum bazı Müslümanlar arasında rahatsızlık oluşturmuş, durumu Rasûlullah'a aktarmışlar, o da dokuzuncu günü de oruç tutulmasını emretmiş ancak kendisi bunu uygulamadan vefat etmiştir. Bu rivayetlere istinaden mezheplerde Muharrem'in dokuz ve onunda iki gün oruç tutmak teşvik edilmiş; Hanefî uleması ise Yahudilere benzemek manası taşıyacağı için sadece Muharrem'in onunda oruç tutmayı tenzihen mekruh görmüştür. Yahudilerin o gün oruç tuttuğuna ve tazim ettiklerine dair rivayetlere bakarak müsteşriklerin çoğunluğu ve onları takip eden bazı Müslüman araştırmacılar âşûrâ orucunun Yahudilerden alınan bir oruç olduğunu iddia etmişlerdir. Bu makalede âşûrâ ile ilgili bu iki konu yani âşûrânın bir Yahudi orucu olup olmadığı ve sadece Muharrem'in onunda oruç tutmakta kerahet bulunup bulunmadığı, rivayetler ve takvim karşılaştırmaları yapılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Oruç, Âşûrâ, Takvim, Yahudi, Muharrem.

Origins of Fasting During the Day of Ashoura and Its

Verification in terms of Fiqh

Abstract

The term "ashoura" is used in Islamic culture for the 10th day of Muharram. It's known that Rasûlullah fasted in Muharram when he was in Macca and he ordered Muslims to do so in first Muharram after the hejira of Madina. After fasting during Ramadan became fardh, Ashoura fasting has been recommended but never been accepted as compulsory. There are number of hadith about the jews performing the same fast and blessing that day. That situtaion created discomfort among Muslims, thereupon Rasûlullah ordered them to fast during the 9th day either, yet he passed away without practising it. Referring to these riwayat, it's been encouraged to fast both in 9th and 10th day of Muharram; moreover Hanafis have accepted fasting during only the 10th

* Dr., Ticaret Bakanlığı, akifdursun@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-5392-2162

day of Muharram as makruh tanzihî since it could be meant to resemble the jews. Most of the orientalist and Muslims following them claimed that ashoura fasting takes its source from the jews by looking at their blessing and performance of it. In this article, two main topics are examined: if there is a karahat to fast only at the 10th day of Muharram and whether the ashoura is a Jewish fast by comparing narratives and calendars.

Keywords: Fasting, Ashorua, Calendar, Jew, Muharram.

Giriş

Bilindiği üzere Hanefîler, İbn Abbas'tan (r.a.) nakledilen hadislerle istinaden, Ehl-i kitaba özellikle de Yahudilere benzememek için âşûrâ orucunun sadece Muharrem'in onunda tutulmasını mekruh görmüşler; bu sebeple, dokuzu veya on biri ile birlikte tutulmasının uygun olduğu hükmünü vermişlerdir. Ayrıca bazı müsteşrikler ve onları takip eden bazı Müslüman araştırmacılar da âşûrâ orucunun Yahudilerden alınma olduğunu iddia etmişlerdir. Günümüzde Yahudilerin, kullandıkları takvim sebebiyle, Muharrem ayının onuna isabet eden bir oruçları bilinmemektedir. Rasûlullah (s.a.v.) döneminde Yahudilerin Muharrem'in onuna hürmeten tuttıkları bir oruç var mıydı? Varsa bu hangi oruçlarına tekabül ediyordu? Bu soruların cevapları net değildir. Bu makalede temelde iki mesele açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır: Birincisi, âşûrâ orucu Yahudilerden alınma bir oruç mudur? İkincisi, sadece Muharrem'in onunda oruç tutmak mekruh mudur?

Bu soruların cevabını bulabilmek için âşûrâ orucu hakkındaki hadisler, fikhî hükümler, Yahudilerin âşûrâ orucuna benzer oruçları olup olmadığı, takvim açısından âşûrâ orucunun Yahudilerin hangi dinî gününe geldiği incelenecektir.

1. Âşûrâ Nedir?

Genel kabule göre âşûrâ kelimesi on sayısını ifade eden aşr kökünden gelmektedir. Ancak bazı dilciler âşûrâ'nın Arapların develeri su başına getirdikleri günü anlatan ıştır (الْأَشْر) kelimesinden alındığını bunun da dokuzuncu günü ifade ettiğini söylemişlerdir.¹

Âsım Efendi (ö. 1235/1819), âşûrâ Muharrem'in onuna, bir kavle göre de dokuzuna denir. Develerin sulanma gününden alındığı kabul edildiğinde de onuncu olur, demektedir.²

Araplar, deve sulandıktan sonra sekiz gün ara verilir dokuzuncu gün su verilirse buna ıştır demektedirler. Devenin ilk sulandığı gün, sekiz gün ara ve sulandığı günle toplam süre on gün ettiği için böyle denildiği ifade edilmektedir.³ Ancak bu sulama işi dokuzuncu gün olduğu için bazıları âşûrânın Muharrem'in dokuzu olduğuna buradan delil getirmiştir.

¹ Ebu Muhammed Ali b. Zekeriyya el-Munbecî, *el-Lübab fi'l-cem' beyne's-sünne ve'l-Kitâb*, thk. Muhammed Fadl Abdülaziz (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1994), 1/408.

² Mütercim Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi* (İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305), 2/538.

³ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 2/539.

Arapçada “fâûlâ” vezninin bulunmadığını ileri sürerek âşûrânın İbrânîce’den geldiğini söyleyenler de vardır. Fakat âlimlerin çoğu bu görüşe katılmamakta, kelimenin Arapça asıllı olduğunu benimsemektedirler.⁴

Dil âlimi İbn Düreyd (ö. 321/933), âşûrâ ismi İslam’da verilmiştir, cahiliyede böyle bir gün bilinmezdi, demiş,⁵ Hattabî (ö. 388/998) de onu takip etmiştir.⁶ Ancak bu görüş ulemanın çoğu tarafından kabul görmemiştir. Hz. Âişe ve Abdullah b. Ömer hadisleri de bu görüşün doğru olmadığını göstermektedir.

Ünlü dilci Halîl b. Ahmed (ö. 175/791) ve Leys b. Muzaffer (ö. 187/803 [?]), âşûrâ Muharrem’in onuncu günüdür demişlerdir.⁷ Sahâbe ve tabiin âlimlerinin çoğunluğu bu görüşte⁸ olduğu gibi daha sonraki ulemânın genelinin kabulü de budur.⁹ Muharrem’in dokuzuna âşûrâ denmesi kabul görmemiştir.

Âşûrânın menşei hakkında kaynakların belirttiği görüşleri iki noktada toplamak mümkündür. 1- Âşûrâ, Hz. Mûsâ ve kavminin, Firavun’un zulmünden kurtulduğu ve Yahudilerin oruç tutmakla mükellef olduğu bir gündür. Daha çok müsteşriklerin benimsediği bu görüşe göre Müslümanların mübarek bir gün olarak kabul edip oruç tuttıkları âşûrâ, Yahudi geleneğine dayanmaktadır.¹⁰ 2- Âşûrâ, Hz. Nûh’tan itibaren bütün Sâmi dinlerde mevcut olan ve Câhiliye Arapları arasında da Hz. İbrâhim’den beri önemli görülüp oruç tutulan bir gündür. Bu görüş, Hz. Âişe ile Abdullah b. Ömer’in rivayetlerine dayanır.¹¹

2. Âşûrâ Hakkındaki Hadisler

Âşûrâ orucunu Rasûlullah’ın vefatına kadar tuttuğu ve tavsiye ettiği hakkında sahih hadisler gelmiştir.¹² Bazı rivayetlerde, Ramazan orucunun farz kılınmasından

⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Âşûrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 4/26.

⁵ Ebû Bekr Muhammed İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, thk. Remzi Münir Ba'lebekî (Beyrut: Dâru'l-İlim, 1987), 2/727.

⁶ Ebû Süleymân Hamd el-Hattâbî, *İslâhu ğala'i'l-muħaddisîn*, thk. Hâtîme ed-Dâmin (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 44; *Ġarîbü'l-ħadîs*, thk. Abdülkerim İbrahim el-Garbâvî (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1982), 3/240.

⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Muhammed İvad (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 2001), 1/261.

⁸ Bedrüddîn el-Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Şahîhi'l-Buħârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 11/117.

⁹ Şihâbüddîn İbn Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buħârî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe 1379), 4/245.

¹⁰ Bu iddia için bk. A. J. Wensinck, “Âşûrâ”, *MEB İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978), 1/710-711.

¹¹ Yavuz, “Âşûrâ”, 4/26.

¹² Bu hususta Ümmü Seleme'den (r.anhâ) rivayet edilen hadis için bk. Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), “Savm”, 61 (No. 2437); Ebû 'Abdirrahmân Ahmed en-Nesâî, *Sünen (es-suğrâ)*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1986), “Siyam”, 69, 81 (No. 2372, 2417); Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavud vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 37/24 (No. 22334). Hz. Aişe'den (r.anhâ) rivayet edilen hadis için bk. Ebû 'Abdullâh İbn Mâce el-Kazvînî (v. 273/887), *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad

sonra Rasûlullah'ın tavsiye etmediği veya oruç tutmadığı gibi bir ima varsa da bu husustaki sahih hadisler aksini göstermektedir.

Rasûlullah'a (s.a.v.) aşûra günü oruç tutmanın hükmü sorulduğunda, "geçen senenin günahlarına kefâret olur" buyurmuştur.¹³ Bu hadisin bir başka versiyonunda, "âşûrâ günü orucunun Allah katında geçmiş yılın günahına kefâret olmasını umarım" geçmektedir.¹⁴

İbn Abbas (r.a.), "Nebî (s.a.v.), âşûrâ günü hariç hiçbir günün orucunu diğer günden üstün bulduğu için araştırmazdı." demiş¹⁵; Ebû Hanife (v. 150/767) tarafından mürsel olarak Said b. Cübeyr'den (ö. 94/713 [?]): "Âşûrâ orucu bir yıllık oruca, arefe günü orucu iki yıllık oruca denktir."¹⁶ hadisi nakledilmiştir.

Âşûrâ hakkında çok sayıda hadis nakledilmiştir. Fazileti ve Rasûlullah dönemindeki hükmü üzerine olan hadisleri bir tarafa bırakırsak konumuzla alakalı hadisleri üç ana grupta sınıflayabiliriz: 1- Kökeni ile ilgili hadisler, 2- İslam'da başlangıcı ile ilgili hadisler, 3- Tutulacağı gün ile ilgili hadisler.

2.1. Kökeni ile İlgili Hadisler

Âşûrâ orucunun hangi sebeple tutulduğu, hangi olaya bağlı olduğuna dair rivayetlere baktığımızda, Hz. Mûsâ'nın Firavun'un zulmünden kurtulduğu gün, Nûh tufanının sona erdiği gün,¹⁷ Hz. Âdem'in tevbe ettiği gün¹⁸ ve bir kavmin tövbesinin kabul edildiği gün¹⁹ olduğuna dair rivayetlerinin yanında herhangi bir olay olmaksızın peygamberlerin bu orucu tuttuğu²⁰ rivayeti de vardır. Bu rivayetlerden ilk ikisi daha fazla ön plana çıkmıştır.

Abdûlbakî (b.y.: Dâru İhyâi Kütübü'l-Arabî, ts.), "Sıyam", 41 (No. 1733). Muaz b. Cebel'den rivayet edilen hadis için bk. Ebû Dâvud, "Ezan", 28 (No. 507); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/436-438 (No. 22124). Nasîruddin Elbânî, bu hadislerin hepsine sahih demiştir.

¹³ Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdûlbakî (Beyrut Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), "Sıyam", 197 (No. 1162).

¹⁴ Müslim, "Sıyam", 196 (No. 1162); Ebû Dâvud, "Savm", 54 (No. 2425); İbn Mâce, "Sıyam", 41 (No. 1738). Elbânî, sahih demiştir.

¹⁵ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Savm", 68 (No. 2006); Müslim, "Sıyam", 131 (No. 1132); Nesâî, "Sıyam", 69 (No. 2370); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/411 (No. 1938).

¹⁶ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm, *Kitâbü'l-Âşâr*, thk. Ebu'l-Vefâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 177 (No. 804).

¹⁷ Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Muşannef*, thk. Habîburrahman el-A'zemî (Hind: el-Meclisü'l-İlmî, 1403), 4/290 (No. 7849).

¹⁸ Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 4/291 (No. 7852).

¹⁹ Ebû'l-Hasen Alî b. el-Ca'd, *el-Müsned*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrut: Müesseses Nâdir, 1990), 326 (No. 2526). Esved b. Yezîd (ö. 75/694), Ubeyd b. Umeyr'e âşûrâ orucunu sorduğunda o şöyle cevap vermiştir: "Muhakkak Muharrem, Allah'ın ayıdır. İçinde de âşûrâ günü vardır. Bir kavim o ayda büyük bir günah işledi de âşûrâ günü tevbe etti. Bu sebepten bu güne tevbe günü dendi. Sakın o günü oruçsuz geçirme!"

²⁰ Ebû Bekr Abdullâh İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 2/311 (No. 9355). Elbânî zayıf bulmuştur. bk. *Da'ifu Câmi'i's-Sagîr* (b.y.: el-Mektebû'l-İslâmî, ts.), 513.

Âşûrânın, Hz. Mûsâ ve İsrâiloğulları'nın Firavun'un zulmünden kurtulduğu gün olduğu ile ilgili rivayetlerin tamamına yakını İbn Abbas (r.a.) kanalıyla aktarılmıştır. Hadis şöyledir:

Rasûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde Yahudilerin âşûrâ günü oruç tuttuklarını gördü. Rasûlullah (s.a.v.) onlara, "bu oruç tuttuğunuz gün nedir?" diye sordu. Onlar, "bu büyük bir gündür. Allah, Mûsâ ve kavmini bu günde kurtarmış, Firavun ve kavmini bu günde suda boğmuştur. Mûsâ da şükür için bugün oruç tutmuştur" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), "Biz, Mûsâ hakkında daha fazla hak sahibi ve Mûsâ'ya sizden daha yakınız" buyurdu ve o gün hem kendisi oruç tuttu hem de oruç tutulmasını emretti.²¹

İbn Abbas (r.a.) haricinde bu minvalde tek rivayet Ebû Hüreyre'den (r.a.) aktarılmıştır. Buna göre, Nebî (s.a.v.), âşûrâ günü oruç tutan Yahudilerden bir gruba rastladı da onlara "bu orucu neden tutuyorsunuz?" diye sordu. Onlar, "bu gün Allah Mûsâ ve İsrâiloğulları'nı boğulmaktan kurtardı da Firavun'u suda boğdu. Bugün aynı zamanda Nûh'un gemisinin Cûdî dağına oturduğu gündür. Bu sebeple Nûh ve Mûsâ Allah'a şükür için bugün oruç tutmuşlardır" dediler. Nebî (s.a.v.), "ben Mûsâ'ya ve bugünün orucuna sizden daha fazla hak sahibiyim" buyurdu da ashabına oruç tutmalarını emretti.²² Ancak bu rivayet zayıf bulunmuştur.

Bu hususta İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) İkrime b. el-Berberî'den (ö. 105/723), "Kureyş'in cahiliyede büyük bir günah işlediğini, bu günahı göğüslerinde çok büyüttüklerini, onlara aşura günü oruç tutarlarsa bu günahlarına kefarete olacağını söylenildiğini, onların da öyle yaptığını"²³ aktarmıştır ki, muhtemelen İkrime, tövbesi kabul edilen kavmin Kureyş olduğu kanaatindedir. Kâbe'nin Câhiliye döneminde âşûrâ günü giydirildiği, Muâviye zamanında âşûrâ günü ipekten örtü atıldığı, bu geleneği Yezid b. Muaviye ve Abdullah b. Zübeyr'in devam ettirdiği nakledilmiştir.²⁴

Bunun haricinde Hz. İsa b. Meryem'in o gün doğduğu,²⁵ Hz. Yûnus'un o gün balığın karnından kurtulduğu Hz. Yûsuf'un o gün kuyudan çıktığı, Hz. Yûnus'un kavminin o gün tevbe ettiği de aktarılmıştır,²⁶ ancak güvenilir kaynaklarda bu

²¹ Buhârî, "Savm", 68 (No. 2004), "Ehâdîsü'l-Enbiyâ", 26 (No. 3397), "Menâkibü'l-Ensar", 51 (No. 3943); "Tefsir", 158 ve 258 (No. 4680, 4737); Müslim, "Siyam", 127, 128 (No. 1130); Ebû Dâvud, "Savm", 64 (No. 2444); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/393, 5/36, 223, 250 (No. 2644, 2831, 3112, 3164); İbn Mâce, "Siyam", 41 (No. 1734).

²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/335 (No. 8717). Tahkik edenler bu hadisin isnadının zayıf olduğunu, bu rivayette Ahmed b. Hanbel'in tek kaldığını kaydetmişlerdir. bk. aynı yer.

²³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 4/246

²⁴ Ebû'l-Velîd Muhammed el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, thk. Rüşdi es-Sâlih (Beyrut: Dâru Endülüs, ts.), 1/252-254.

²⁵ *Müstedrek'te İsa b. Meryem'in âşûrâ günü doğduğu nakledilmiş, ancak Zührî bu hadisin senedine çok kötü (vâhi) demiştir. bk. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî, el-Müstedrek ale's-Şaîhîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir 'Ata' (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990) 2/648 (No. 4155).

²⁶ Abdullâh b. Ebî Zeyd el-Kayrevânî, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât 'alâ mâ fi'l-Müdevvene ve gayrihâ mine'l-ümmehât min mesâ'ili Mâlik ve aşhâbih*, thk. Muhammed Abdülaziz ed-Debbâğ vd. (Beyrut:

rivayetler bulunmamaktadır. Belki Ubeyd b. Umeyr'den aktarılan rivayette kastedilen kavim Hz. Yûnus'un kavmidir. Ancak bir açıklık yoktur.

2.2. İslam'da Başlangıcı ile İlgili Hadisler

Bu konuyla ilgili hadisler de iki ana gruba ayrılmaktadır. Birincisi Kureyşlilerin bu orucu tuttuğu, Rasûlullah'ın da buna uyduğu, Medine'de ise emrettiğini ifade eden hadisler; ikincisi de Rasûlullah Medine'ye hicret ettikten sonra Yahudilerin oruç tutmasını görerek emrettiğini işaret eden hadislerdir.

İlk grup hadislerin iki ana râvîsi Hz. Âişe (r.anha) ve Abdullah b. Ömer'dir (r.a.). Çok sayıda hadis kaynağında yer alan bu rivayet şöyledir:

"Kureyşliler cahiliye döneminde âşûrâ günü oruç tutarlardı. Rasûlullah (s.a.v.) da o gün oruç tutardı. Medine'ye hicret edince de o gün oruç tuttu ve oruç tutulmasını da emretti. Ramazan farz kılınınca "dileyen âşûrâ orucu tutsun, dileyen tutmasını" buyurdu."²⁷

Rasûlullah'ın (s.a.v.) Medine'ye hicret ettikten sonra Yahudilerin oruç tutmasını görerek bu orucu emrettiğini işaret eden hadislerin temel râvîsi Abdullah b. Abbas'tır. Bu hadis âşûrânın kökeni ile ilgili bölümde verilmişti. Abdullah b. Abbas (r.a.) haricinde Abdullah b. Ömer²⁸ ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den²⁹ de bu minvalde rivayetler gelmiştir. Bu rivayetlerde Yahudilerin bu günde bayram yaptıklarına dair bir açıklık yoktur.

Yahudilerin, âşûrâ günü hem oruç tutup hem de bayram yaptıklarına dair rivayetler de gelmiştir. Bununla ilgili iki hadis şu şekildedir:

"Âşûrâ günü Yahudilerin oruç tuttıkları ve bayram kabul ettikleri bir gündü. Rasûlullah (s.a.v.), "siz o gün oruç tutun" buyurdu."³⁰

"Hayber ehli âşûrâ günü oruç tutuyorlar ve bayram kabul ediyorlardı. Kadınları o gün süsleniyorlar, yeni ve güzel elbiseler giyiyorlardı. Rasûlullah (s.a.v.),

Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1999), 2/81; Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Yunus es-Sikillî, *el-Câmi' li-mesâ'il-i'l-Müdevvene*, thk. Doktora Öğrencileri (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1434/2013), 3/1231-32.

²⁷ Buhârî, "Savm", 1 (No. 1893); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/11, 278 (No. 24011, 24230), 42/175 (No. 25294); Müslim, "Siyam", 113-114, 116, (No. 1125); Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebir (Sünen-i Tirmizî)* (Mısır: Mustafa Babi'l-Halebî, 1975), "Savm", 49 (No. 753); Ebû Dâvûd, "Siyam", 64 (No. 2442); Mâlik b. Enes, *el-Muvaţta'*, thk. Muhammed Fuad Abdûlbakî (Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985), "Siyam", 33 (No. 1052). Ayrıca bk. Buhârî, "Savm", 68 (No. 2002), "Menâkibü'l-Ensar", 25 (No. 3831), "Tefsir", 20 (No. 4504) (Buradaki rivayetlerde hadisin son tarafı "âşûrâ orucu terk edildi de dileyen oruç tuttu, dilemeyen tutmadı" şeklindedir). Buhârî, "Hac", 47 (No. 1592); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 43/185 (No. 26068) (Bu rivayetlerde "O gün Kâbe'nin örtüldüğü gündü." ziyadesi vardır). Ayrıca ufak tefek farklılıklarla, Müslim, "Siyam", 117-121 (No. 1126); Ebû Dâvud, "Savm", 64 (No. 2443); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/174 (No. 5202), 10/385 (No. 6292); İbn Mâce, "Siyam", 41 (No. 1737).

²⁸ Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 4/290 (No. 7848).

²⁹ Buhârî, "Menâkibü'l-Ensar", 51 (No. 3942).

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/445 (No. 19669).

“siz o gün oruç tutun” buyurdu.”³¹ Bu rivayetler, “o günü bayram kabul etmeyin, ancak oruç tutun” manasına anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte Ebû Mûsâ el-Eşârî’den (r.a.) bu günde Yahudilerin oruç tutmadığını ifade eden hadisler de nakledilmiştir. Bunlardan bir tanesi şöyledir:

“Âşûrâ günü Yahudilerin tazim ettiği ve bayram kabul ettikleri bir gündü. Rasûlullah (s.a.v.), “siz o gün oruç tutun” buyurdu.”³²

Bu hadis, Yahudilerin âşûrâ günü oruç tutmadıklarını, bayram yaptıklarını göstermektedir ki, İbn Hibbân (ö. 354/965) da bu kanaattedir.³³ Bunlarla ilgili değerlendirmelerimizi aşağıda yapacağız.

2.3. Âşûrâ Orucunun Tutulacağı Günle İlgili Hadisler

Âşûrâ orucunun Muharrem’in onunda tutulduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Muharrem’in onu ile birlikte dokuzuncu gününde de oruç tutulması, hatta sadece dokuzuncu gün tutulması gerektiğine dair görüşler de nakledilmiştir. Muharrem’in dokuzu ile ilgili rivayetlerin temel râvîsi Abdullah b. Abbas’tır (r.a.). Yukarıda zikrettiğimiz âşûrânın kökü olan “ısr” kelimesi ile ilgili “devenin sulanması” görüşünü bir kenara bırakırsak, Muharrem’in dokuzunda oruç tutma ile ilgili iki sebep ifade edilmektedir: Birincisi, Yahudilere benzememe, ikincisi de Muharrem’in onunu kaçırma korkusudur.

Makalemizin ana konusunu teşkil eden bu hususla ilgili rivayetler şöyledir:

Abdullah b. Abbas (r.a.) anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.), âşûrâ günü oruç tutup tutulmasını da emredince; “Yâ Rasûlallah, bugün Yahudi ve Hristiyanların tazim ettiği bir gündür” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), “o zaman inşallah önümüzdeki yıl dokuzuncu gün tutarız” buyurdu. Ancak bir sonraki yıl gelmeden Rasûlullah (s.a.v.) vefat etti. Bir rivayette “önümüzdeki yıla kalırsam muhakkak dokuzuncu gün tutarım” buyurdu.³⁴

el-Hakem b. el-A’rec anlatıyor: Abdullah b. Abbas’a zenzemin yanında ridasına yaslanmış hâlde iken vardım ve ona, “bana âşûrâ orucundan haber verir misin?” dedim. O şöyle dedi. “Muharrem hilalini görünce hazırlan. Dokuzuncu güne varınca oruçlu ol!” Rasûlullah (s.a.v.) bu günde mi oruç tutardı? dedim. Evet, dedi.³⁵

³¹ Müslim, “Sıyam”, 130 (No. 1131).

³² Buhârî, “Savm”, 68 (No. 2005); Müslim, “Sıyam”, 129 (No. 1131); İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 2/311 (No. 9353).

³³ Ebû Hâtım Muhammed İbn Hibbân, *el-Müsnedü’ş-şahîh*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1413/1993), 8/391; ayrıca bk. Macid Ahmed Niyazi ed-Derviş, *Âşûrâ fi’ş-şeria’ ve’t-tarih* (Trablus: Dâru’l-İlim ve’l-Ulemâ, 1436/2014), 27.

³⁴ Müslim, “Sıyam”, 133-134 (No. 1134); Ebû Dâvud, “Savm”, 65 (No. 2445); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/16 (No. 2105). Elbânî, sahih demıştır.

³⁵ Müslim, “Sıyam”, 132 (No. 1133); Ebû Dâvud, “Sıyam”, 65 (No. 2446); Tirmizî, “Savm”, 50 (No. 754); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/39, 91, (No. 2135, 2214). Elbânî, sahih demıştır.

Atâ b. Ebû Rebâh'ın (ö. 114/732), nakline göre İbn Abbas âşûrâ günü hakkında, "Yahudilere muhalefet ediniz, dokuz ve onuncu gün oruç tutunuz!" demiştir.³⁶

Tahâvî (ö. 321/933) bu hadisi, İbn Abbas'ın (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.v.) "şayet önümüzdeki yıl yaşarsam âşûrâ orucunu dokuzuncu gün tutacağım" ifadesini böyle yorumladığını söylemektedir.³⁷

Bir başka rivayette ise İbn Abbas'ın (r.a.), âşûrâ günü hakkında, "Yahudilere muhalefet ediniz, öncesinde veya sonrasında bir gün oruç tutunuz" dediği aktarılmıştır.³⁸

Şu'be, İbn Abbas'ın (r.a.) seferde de âşûrâ günü orucunu tuttuğunu ve kaçırmaktan korktuğu için iki gün peşpeşe oruç tuttuğunu aktarmıştır.³⁹

İbn Abbas'ın âşûrâ orucunun, gecesi 10 Muharrem olduğu için 9 Muharrem'de tutulacağı görüşünde olduğu, Dahhâk'ın (ö. 105/723) da aynı görüşü aldığı nakledilmiştir.⁴⁰

Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Muhammed b. Münkedir (ö. 131/748), Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713), İkrime, Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) ve Yunus b. Ubeyd'in (ö. 139/756) ise 10 Muharrem'de tutulacağı görüşünde oldukları nakledilmiştir.⁴¹

³⁶ Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 4/287 (No. 7839).

³⁷ Ebû Ca'fer Ahmed et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âşâr*, thk. Muhammed Zührî - Muhammed Seyyid Câdu'l-Hak (b.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1994), 2/78 (No. 3302). İbnü'l-Cevzî'ye (v. 597), göre Rasûlullah'ın "önümüzdeki yıla yetişirsek dokuzunda tutarız" ifadesi dört manaya gelebilir: 1- Yahudilere muhalefet için onuncu gün yerine dokuzuncu gün oruç tutmayı istemiş olabilir. 2- Yine Yahudilere muhalefet için dokuz ve onuncu gün oruç tutmayı istemiş olabilir. 3- Tek başına bir gün oruç tutmayı hoş görmediği için ikinci bir gün katmak istemiş olabilir. 4- Âşûrâ dokuzuncu gündür. İbn Abbas'ın görüşü de budur. (Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn İbnü'l-Cevzî, *el-Keşf li-müşkili's-Şaḥîḥayn*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Riyad: Dâru'l-Vatan, ts.), 2/461). İbn Hacer el-Askalânî'ye (ö. 852/1449) göre ise Rasûlullah bu sözü ile âşûrâ orucunu ya Muharrem'in dokuzuna nakletme ya da bir gün eklemeyi kast etmiştir (*Fethu'l-bârî*, 4/246).

³⁸ Ali b. el-Ca'd, *el-Müsned*, 349 (No. 2411); Ebû Bekr Ahmed el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îman*, thk. Abdülalî Abdülhamid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 5/329 (No. 3509); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/52 (No. 2154); Ebû Bekr Muhammed İbn Huzeyme, *es-Saḥîḥ*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, ts.), 3/290 (No. 2095). Bu ifade sadece Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde Rasûlullah'a (s.a.v.) ref edilmiştir, ancak eseri tahkik edenler isnadının zayıf olduğunu, İbn Abbas'a ulaşan mevkuf rivayetin sahih olduğunu söylemişlerdir (bk. 4/52-53). Elbânî de İbn Huzeyme'nin rivayetine yaptığı talikte aynı kanaattedir.

³⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 2/313 (No. 9388).

⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 2/313 (No. 9382, 9383, 9387).

⁴¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 2/313 (No. 9384-86). Bunlar haricinde biri Câbir'den (r.a.) diğeri Abdullah b. Zübeyr'den nakledilen iki hadis daha vardır ancak isnatları zayıf bulunmuştur. bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/29 (No. 14663), 26/43, 54 (No. 16119, 16132).

3. Mezheplere Göre Âşûrâ Orucunun Fıkhi Hükümü

Âşûrâ orucunun ilk başlarda farz olup olmadığı hususunda mezhepler arasında ihtilaf vardır. Her iki görüşü de doğrulayacak hadisler olsa da farz olduğu görüşü daha kuvvetlidir.

Rasûlullah'ın (s.a.v.),¹ Medine'ye geldikten sonraki ilk Muharrem ayının onunda sahâbeye oruç tutmayı emrettiğine dair çok sayıda hadis vardır.

Başta Seleme b. Ekva' ve Rübeyyi' bt. Muavviz olmak üzere Ensar'dan farklı sahâbîlerden⁴² Rasûlullah'ın (s.a.v.) Medine merkezi ve çevre mahalle ile köylere adamlar göndererek⁴³, âşûrâ gününü oruçlu geçirmelerini istediği, âşûrâ günü sabahı: "Kim bir şeyler yemişse günün geri kalanında oruç tutsun. Kim de bir şey yememişse oruç tutsun. Çünkü bu gün âşûrâ günüdür!" diye ilan ettirdiği,⁴⁴ bu emri yerine hakkıyla yerine getirmek isteyen bazı hanım sahâbîlerin çocuklara bile oruç tutturduğu, onları oyalamak için çeşitli yünden oyuncaklar yaptıkları;⁴⁵ Hz. Âişe (r.anha) ve Abdullah b. Ömer'den (r.a.) Rasûlullah'ın (s.a.v.) âşûrâ günü oruç tuttuğu ve oruç tutulmasını emrettiği, Ramazan orucu farz kılınca insanları serbest bıraktığı nakledilmiştir.⁴⁶

Âşûrâ günü oruç tutmanın ilk başlarda farz olduğu hususundaki en açık hadislerden biri şudur:

Câbir b. Semûre (r.a.), "Rasûlullah (s.a.v.) âşûrâ günü orucunu bize emreder, ona teşvik eder ve o gün oruçlu olmamız için bizden söz alırdı. Ramazan orucu farz kılınca âşûrâ günü orucunu emretmediği gibi yasaklamadı da, o gün oruç için söz de almadı" demiştir.⁴⁷

⁴² Rivayetler için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 25/325 (No. 15962); 27/273 (No. 16716); 45/612 (No. 27646); Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 4/286 (No. 7835); Ebû Bekr Abdullâh İbn Ebî Şeybe, *el-Müsned*, thk. Adil b. Yusuf - Ahmed b. Ferîd (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 2/116 (No. 611).

⁴³ Muhammed b. Sayfî'nin anlatımına göre Rasûlullah (s.a.v.) âşûrâ günü onlara, "Sizden bugün bir şey yiyen var mı?" diye sormuş, onlar da "Bizden yiyen de var, yemeyen de var", diye cevap verince; "(bir şey) yemiş olan da (bir şey) yememiş olan da bu gününüzün kalan kısmını (oruçla) tamamlayın ve Arûz halkına haber gönderin de onlar da günün kalan kısmını (oruçla) tamamlayınlar" buyurmuştur. Müslim, "Siyam", 21, İbn Mâce, "Siyam", 41 (No. 1735); Nesâî, "Siyam", 64 (No. 2320); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/200 (No. 19541). Elbânî, sahih demiştir. Râvînin aktarımına göre Aruz halkı, Medine civarındaki arazi sahipleridir.

⁴⁴ Buhârî, "Savm", 21, 68 (No. 1924, 2007); Müslim, "Siyam", 135 (No. 1135); Nesâî, "Siyam", 65 (No. 2321); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 27/34, 40, 57 (No. 16508, 16512, 16526).

⁴⁵ Buhârî, "Savm", 46 (No. 1960); Müslim, "Siyam", 136-137 (No. 1136).

⁴⁶ Buhârî, "Tefsir", 20. Bab (No. 4502), "Savm", 68 (No. 2001), "Hac", 47 (No. 1592); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 43/185 (No. 26068). Benzeri bir rivayet için bk. Buhârî, "Savm", 1 (No. 1892), 68 (No. 2000); Müslim, "Siyam", 119 (No. 1126); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/63 (No. 4483).

⁴⁷ Müslim, "Siyam", 125 (No. 1128); Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hecer, 1999), 2/135 (No. 821); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 34/462, 513 (No. 20907, 21008).

Hanefiler⁴⁸ ve Malikiler⁴⁹ ilk başta âşûrâ orucunun farz olduğu, sonra ramazan ile bu farziyetin neshedildiği görüşündedirler. Hanefî ve Mâlikîlerin delilleri bu husustaki açık hadislerdir. Tahâvî âşûrâ orucu hakkındaki oruçları derleyerek, âşûrâ orucunun ilk başlarda farz olduğu görüşünün doğru olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰

Şâfiî ve Hanbelîlerde ise mezhepte ihtilaf olmasına rağmen geçerli görüş en baştan itibaren sünnet olduğu yönündedir.⁵¹ Şâfiîlerden ilk baştan farz olmadığı görüşünde olanlar temelde Muaviye hadisini⁵² delil almışlardır. Nevevî'ye (ö. 676/1277) göre ilk başta kuvvetli sünnettir.⁵³

Şâfiî ulemasının tamamı âşûrâ orucunun ilk baştan nafil olduğu hususunda ittifak hâlinde değildir. İsim verilmeden bazı Şâfiî âlimlerinin İmam Ebû Hanîfe'nin görüşüne katıldığı nakledilmiştir.⁵⁴ Nevevî, İmam Şâfiî'den (ö. 204/820) âşûrânın ilk başta farz olduğu ve olmadığı yönünde iki görüş nakledildiğini, ancak daha sahih olanı, Şâfiî âlimlerinin çoğunluğunun tercih ettiği görüşün ve İmam Şâfiî'nin ifadesinin zahirinin, farz olmadığı yönünde olduğunu söylemektedir.⁵⁵

Âşûrâ orucunun ilk başta vacip olup olmadığı hususunda Hanbelî mezhebinde ihtilaf olduğunu söyleyen İbn Kudâme (ö. 620/1223), Kadı (Ebû Ya'lâ)'nın (ö. 458/1066) vacip olmadığı görüşünde, mezhebin kıyasının da bu yönde olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) vacip olduğu da

⁴⁸ Cessas Ebû Bekir Ahmed b. 'Alî, *Şerhu Muhtaşari't-Tahâvî* (Beyrût: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 2010) 2/404; Ebû'l-Hüseyn Ahmed el-Kudûrî, *et-Tecrid* (Kahire: Dâru's-Selam, 2006), 3/1438-39; Şemsü'l-eimme Muhammed es-Serahsî, *el-Mebsû'at* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 3/67; Alâüddîn Ebû Bekr el-Kâsânî, *Bedâ'iu's-şanâ'î fi tertîbi's-şerâ'î'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 2/103.

⁴⁹ Ebu'l-Velid Muhammed İbn Rüşd (el-Cedd), *el-Beyân ve't-tahşîl*, thk. Muhammed Haccî ve arkadaşları (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988), 17/324.

⁵⁰ Ebû Ca'fer Ahmed et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âşâr*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetü Risâle, 1415), 6/36-48 (No. 2258-2277); *Şerhu Me'âni'l-âşâr*, 2/57 (No. 3193). Tahâvî'nin bu hususta naklettiği hadislerden birinde, Abdullah b. Mes'ud'un âşûrâ günü yanına Şakik b. Seleme'nin geldiği, Abdullah'ın (r.a.) taze hurma ikram ettiği ancak Şakik'in "bugün âşûrâ ve ben oruçluyum" diyerek ikramı reddettiği, bunun üzerine Abdullah'ın (r.a.), "biz Ramazan farz kılınmadan önce o gün oruç tutmakla emrolunmuştuk" dediği rivayet edilmiştir. (Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âşâr*, 2/74 (No. 3276).)

⁵¹ Ebû'l-Hasen Alî el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 3/401, 405; Abdülvâhid b. İsmâîl er-Rûyânî, *Bahru'l-mezheb fi furû'î mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Tarık Fethi es-Seyyid (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009), 3/306; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğni* (Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968), 3/110.

⁵² Muaviye b. Ebî Süfyan, hacca geldiği yıl âşûrâ gününde Medine'de minberde şöyle demiştir: "Ey Medine ehli! Âlimleriniz nerede? Ben Rasûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim: "Bu âşûrâ günüdür. Allah bu günü sizin üzerinize farz kılmamıştır. Ben ise oruçluyum. Dileyen oruç tutsun, dileyen yesin!" (Buhârî, "Savm", 68 (No. 2003); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/81 (No. 16867) Ahmed b. Hanbel'de "insanlar oruç tuttu" ziyadesi vardır. Müslim, "Sıyam", 126 (No. 1129); Nesâî, "Sıyam", 65 (No. 2371); İmam Mâlik, "Sıyam", 34 (No. 1053); Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Müsned* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1400), 161.)

⁵³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Muhezzeb* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 6/301.

⁵⁴ Yahyâ b. Ebu'l-Hayr el-İmrânî, *el-Beyân fi mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Kâsım Muhammed Nuri (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000), 3/551.

⁵⁵ Nevevî, *el-Mecmû'*, 6/383. İmam Şâfiî'nin görüşü için bk. Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *İhtilâfü'l-hadîs* (el-Ümm'ün sonunda) (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 8/610.

rivayet edilmiştir. Bu husustaki delil Hz. Âişe hadisidir.⁵⁶ Âşûrâ orucunun baştan farz olduğu sonra farz hükmünün nesh edildiği hususundaki rivayet ve görüşleri İbn Teymiyye (ö. 728/1328) daha güçlü bulmuştur.⁵⁷ İbn Teymiyye, Rasûlullah'ın (s.a.v.) nübüvvetten önce de bu orucu tuttuğunu, nübüvvetten sonra da bunu devam ettirdiğini, Medine'ye gelince Hz. Mûsâ'ya muvafakat ettiğini, sonra da Yahudilere benzemenin neshedildiğini söylemektedir.⁵⁸ İbn Müflih (ö. 763/1362) de şeyhlerinin farz olduğu görüşünü tercih ettiğini, İbn Kudâme'nin de bu görüşe meylettiğini söylemiştir.⁵⁹

Şâfiîlerin ve İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) Muaviye hadisini delil göstererek âşûrâ orucunun önceden de mendup olduğu, farz olmadığı görüşüne Hanefiler, Muaviye'nin var olan durumu söylediğini, zaten onun Mekke'nin fethi esnasında müslüman olup Medine'ye geldiğini, o zaman da âşûrâ orucunun farziyetinin neshedilmiş olduğunu söyleyerek cevap vermişlerdir.⁶⁰

Ramazan orucu farz kılındıktan sonra âşûrâ orucunun hükmü hususuna gelince, Taberî (ö. 310/923), sahâbeden âşûrâ günü oruç tutmayı müstehap görenlerle mekruh görenleri yazmıştır. Buna göre oruç tutulmasını müstehap hatta gerekli gören sahâbiler şunlardır: Hz. Ali, Ebû Mûsâ el-Eşârî, Hz. Âişe, Abdurrahman b. Avf, Hz. Ömer, İbn Abbas, Ubeyd b. Umeyr, (Said b. Müseyyeb'in rivayetine nazaran) Hz. Ebû Bekir.⁶¹ Taberî'ye göre Abdullah b. Mes'ud da müstehap görenlerdendir.⁶²

Taberî, âşûrâ günü oruç tutmayı mekruh görenler başlığında sadece Abdullah b. Ömer'i ve onunla ilgili rivayetleri zikretmiştir.⁶³ Ona göre Abdullah b. Ömer âşûrâ orucunu mekruh görmektedir. Bu görüşü İbn Müflih de tekrar etmiştir.⁶⁴ Ancak Nafi'den nakledilen, İbn Ömer'in (r.a.), mukim iken âşûrâ günü oruç tuttuğuna dair rivayet,⁶⁵ -eğer sıhhatli ise- bunu doğrulamamaktadır. Doğrusu müstehap görmemesi,

⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/177-178; Ebû'l-Ferec Şemsüddîn İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr* (Dâru'l-Kitâbi'l- b.y.: Arabî, ts.), 3/104-105.

⁵⁷ Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *Kitâbu's- şiyam min şerhi'l-'Umde*, thk. Zâid b. Ahmed (b.y.: Dâru'l-Ensârî, 1996), 2/572-575.

⁵⁸ İbn Teymiyye, *Kitâbu's-şiyam*, 2/579.

⁵⁹ Şemsüddîn Muhammed İbn Müflih, *Kitâbü'l-fürû'*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 5/92.

⁶⁰ Bedreddîn el-Aynî, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, 2000), 4/9. Ayrıca bk. Kudûrî, *et-Tecrid*, 3/1440.

⁶¹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tehzîbü'l-âşâr ve tafşîlü's-şâbit 'an Resûlillâhi şallâllâhu 'aleyhi ve sellem mine'l-aḥbâr*, thk. Mahmud Muhammed Şakir (Kahire: Matbaatü'l-Medenî, ts.), 1/388-394 (No. 653-669).

⁶² Her ne kadar başka hadisler Abdullah b. Mes'ud'un âşûrâ günü oruç tutmayı mubah gördüğü yönünde olsa da Alkâme'nin şu rivayetine nazaran Taberî müstehap gördüğü kanaatindedir: "Yılın hemen tüm günlerinde Abdullah b. Mes'ud'un yanına gittim. Ramazan haricinde sadece âşûrâ günü oruçlu olduğunu gördüm." bk. Taberî, *Tehzîbü'l-âşâr*, 1/391.

⁶³ Taberî, *Tehzîbü'l-âşâr*, 1/394-395 (No. 670-676).

⁶⁴ İbn Müflih, *Kitâbü'l-fürû'*, 5/89-90.

⁶⁵ Abdürrezzâk, *el-Muşannef*, 4/289 (No. 7847).

mubah görmesidir. Çünkü eğer mekruh görse idi tutanları meneden ifadelerin aktarılması gerekirdi.

Taberî, Rasûlullah'ın (s.a.v.) ramazan orucundan önce âşûrâ orucunu emrettiğini, ramazan farz kılındıktan sonra önceki gibi emretmeyip kişileri serbest bıraktığını, ancak oruç tutmaya teşvik ettiğini, tutanın bir fazilet elde edeceğini, terk edenin ise kınanamayacağını söylemektedir. Mekruh gören sahâbînün ise bu orucun cahiliye döneminde tutulması nedeniyle onların bir ameline benzemekten kaçındıkları için böyle gördüklerini ifade etmektedir.⁶⁶

Tüm mezhepler âşûrâ orucunun müstehap olup vacip olmadığına ittifak etmiştir.⁶⁷ Ancak aralarında bazı farklılıklar vardır. İbn Rüşd el-Hafîd'e (ö. 595/1198) göre âşûrâ günü, oruç tutulmasının teşvik edildiği ve o günde orucun mendup olduğu hususunda mezheplerin ittifak ettiği bir gündür.⁶⁸

Hanefilere göre âşûrâ orucu müstehaptır.⁶⁹ Hanefilerin bir kısmına göre sadece âşûrâ günü oruç tutmak, Yahudilere benzeme nedeniyle mekruhtur.⁷⁰ Ebû Yusuf'tan (ö. 182/798), Ehl-i kitaba muhalefet için, âşûrâ gününden önce ve sonra oruç tutmanın güzel görüldüğü nakledilmiştir.⁷¹

İbn Nuceym (ö. 970/1563), âşûrâ orucunun dokuzuncu günle birlikte tutulmasının sünnet; tek başına onuncu gün oruç tutmanın tenzihen mekruh olduğunu ifade etmiştir.⁷² İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), *ed-Dürri'l-muhtar*'daki bu görüşü yazdığı hâşiyede, âşûrâ orucunun müstehab olması görüşünü tercih etmiştir.⁷³

Malikîlere göre âşûrâ günü oruç nafîle olarak teşvik edilmiştir, mendubdur.⁷⁴ Eşheb el-Kaysî,⁷⁵ âşûrâ orucunun müstehap olduğunu söylemiştir.⁷⁶ Ramazan'dan

⁶⁶ Taberî, *Tehzîbü'l-âşâr*, 1/396 (No. 677).

⁶⁷ Ebû'l-Muzaffer İbn Hübeyre, *İhtilâfû'l-e'immeti'l-ulemâ'*, thk. es-Seyyid Yusuf Ahmed (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 1/258.

⁶⁸ Ebû'l-Velîd İbn Rüşd Muhammed b. Ahmed (el-Hafîd), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 2/70.

⁶⁹ Ebu'l-Hasen (Hüseyn) Rükniüslâm Alî es-Suğdî, *en-Nütef fi'l-fetâvâ*, thk. Selâhaddin en-Nâhî (Amman - Beirut: Dâru'l-Furkan - Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984), 1/147.

⁷⁰ Ebû Bekr Alâüddîn es-Semerkindî, *Tuhfetü'l-fukahâ'* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 1/343; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'î*, 2/79; Zeynüddîn er-Râzî, *Tuhfetü'l-mülûk*, thk. Abdullah Nezir Ahmed (Beirut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1417), 150.

⁷¹ Burhâneddîn Mahmûd el-Buhârî, *el-Muhtâ'ü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sami, (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 2/394.

⁷² Zeynüddîn İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik* (b.y.: Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, ts.), 2/277.

⁷³ Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1992), 2/374-375.

⁷⁴ İbn Ebî Zeyd, Ebû Muhammed Abdullâh, *Metnü'r-Risâle* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 148; *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 2/81; İbn Abdülber en-Nemerî, *el-Kâfî fi fikhî ehli'l-Medîne*, thk. Muhammed Muhammed Ehîd (Suud: Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, 1980), 1/350; Ebu'l-Velîd İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-taḥşîl*, 2/321.

⁷⁵ Ebû Amr Eşheb b. Abdilazîz b. Dâvûd el-Kaysî el-Âmirî el-Ca'dî (ö. 204/820). Mâlikî fakihlerinin büyüklerindedir.

⁷⁶ İbn Ebî Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât*, 2/75.

sonra en faziletli oruç âşûrâ orucudur.⁷⁷ Karâfi (ö. 684/1285), âşûrâ orucunun İmam Malik'e göre müstehab, İmam Şâfi'ye göre sünnet olduğunu söylemiş;⁷⁸ başka bir Malikî fakihî İbn Cüzey (ö. 741//1340) ise sünnet demiştir.⁷⁹ Mevâk'a (ö. 897/1492) göre ise onuncu gün tutmak sünnet, dokuzuncu gün de tutmak müstehaptır.⁸⁰ Haraşî'ye (ö. 1101/1690) göre, Muharrem'in dokuzuncu ve onuncu günü oruç tutmak müstehaptır. Onuncu gün (âşûrâ) dokuzuncu günden daha faziletlidir.⁸¹

Şâfiîler de sünnet veya müstehab olduğu kanaatindedirler. Mâverdî (ö. 450/1058), onuncu gün tutmak sünnet, dokuzuncu gün ise müstehaptır,⁸² derken; Ebû İshak eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), onuncu ve dokuzuncu gün oruç tutmak müstehaptır, görüşündedir.⁸³ Âşûrâ orucunun, Muharrem'in dokuz ve onunda tutulma sebebi olarak iki husus söylenmiştir. Birincisi hilalin görülmesinde hata edilebilmesi sebebiyle onuncu günü kaçırmamak, ikincisi de Yahudilere muhalefettir. Şâfiî âlimi Râfi (ö. 623/1226), buna göre dokuzunda tutulmaz ise on birinde tutmak da müstehab olur demektedir.⁸⁴

Rûyânî (ö. 502/1108), dokuz ve onuncu gün oruç tutmanın müstehab olduğunu, onbirinci günün dokuzuncu günün yerine tutulamayacağını, âşûrâ orucunun dokuzuncu gün olduğunu söylemenin hata olduğunu söylemekte ve Kaffâl'in (ö. 365/976), Yahudilerin Muharrem'in onunda oruç tutmadıklarını, başka gün oruç tuttıklarını belirttikten sonra, "onlar cuma gününü değiştirdikleri gibi bunu da değiştirdiler", dediğini aktarmaktadır.⁸⁵

Hanbelîlere göre de âşûrâ orucu müstehaptır. İbn Kudâme, âşûrâ orucunun Muharrem'in onu ve dokuzu olduğu hususundaki ihtilafı nakletmiştir. "Yahudilere muhalefet ediniz" ifadesine göre hem dokuzu hem de onunda tutmanın müstehab olduğunu söyleyen İbn Kudâme, Ahmed b. Hanbel'in "eğer ayın ilk gününde şüpheye düşerseniz üç gün oruç tutun" dediğini aktarmıştır.⁸⁶

⁷⁷ Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd (el-Cedd), *el-Muqaddimâtü'l-mümeħhidât*, thk. Muhammed Haccî (Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1988), 1/242

⁷⁸ Şehâbeddin el-Karâfi, *ez-Zahîre* (Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1994), 2/529; Ayrıca bk. Muhammed el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muħtaşarı Ĥalîl* (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1992), 2/403.

⁷⁹ Ebû'l-Kâsım Muhammed İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-fıkhîyye fi telhîşi mezhebi'l-Mâlikîyye* (b.y.: y.y., ts.), 78.

⁸⁰ Ebû Abdillâh Muhammed el-Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklîl li-Muħtaşarı Ĥalîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 3/313-319.

⁸¹ Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *eş-Şerhu'l-kebîr 'alâ Muħtaşarı Ĥalîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/241.

⁸² Maverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 3/473

⁸³ Ebû İshak eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fi fıkhî'l-İmâm eş-Şâfi'î* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/344; Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî, *Hilyetü'l-ulemâ' fi ma'rifeti mezâhibi'l-fuķahâ'*, thk. Yasın Ahmed İbrahim (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 3/176.

⁸⁴ Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm er-Râfi, *Fethu'l-azîz fi Şerhi'l-Vecîz* (b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 6/469.

⁸⁵ Rûyânî, *Bahru'l-mezheb*, 3/305.

⁸⁶ İbn Kudâme, *el-Muġnî*, 3/177-178; Ebu'l-Ferec İbn Kudâme, *eş-Şerhu'l-kebîr*, 3/104-105.

İbn Müflih, Muharrem ayında oruç tutmanın müstehap olduğunu, en faziletli gününün ulemânın çoğunluğuna ittibaen onuncu günde (âşûrâ günü), sonra da dokuzuncu gün olduğunu söylemektedir.⁸⁷ Ahmed b. Hanbel'in Muharrem'in dokuz ve onuncu gün tutmayı emrettiğini, sözünün muktezasının sadece onuncu gün tutmanın mekruh olmasını gerektirdiğini, ancak mezhepteki görüşün tek başına onuncu gün oruç tutmanın mekruh olmadığı şeklinde olduğunu söyleyen İbn Müflih'e göre; Abdullah b. Abbas, tek başına Muharrem'in onunda oruç tutmanın mekruh olduğu görüşündedir.⁸⁸

Buhûtî (ö. 1051/1641), âşûrâ orucu olarak Muharrem'in dokuz ve onunu birleştirmenin sünnet olduğunu, ancak sadece onuncu gün tutulmasının mekruh olmadığını, mezhepte tercih edilen hükmün bu olduğunu söylemiştir.⁸⁹

İbn Hazm (ö. 456/1064), âşûrâ orucunu müstehap görmüş ve Muharrem'in dokuzunu kabul etmiştir. Eğer onuncu gün de oruç tutulursa güzel (hasen) olur demiştir. Delili Katâde hadisi ile İbn Abbas hadisidir.⁹⁰

Hanefî fihhına göre hazırlanan ilmihâl kitaplarında âşûrâ orucunu sadece Muharrem'in onunda tutmanın tenzihen mekruh olduğu, dokuzu veya onbiri ile birlikte tutmanın müstehap olduğu kaydedilmiştir.⁹¹

Biz burada İbn Abbas'a isnad edilen ve Hanefîlerin esas aldığı, Yahudilere benzeme nedeniyle, tek başına Muharrem'in onunda oruç tutmanın mekruh olduğu görüşünü incelediğimiz için bununla ilgili hususları inceleyeceğiz. Acaba Yahudilerde böyle bir oruç var mıdır? Önceden vardı da sonra mı kaldırıldı? Hâlen yürürlükte midir? Bunun için Yahudilerin tuttıkları oruçlara kısaca bakalım.

4. Yahudi Oruçları ve Kutsal Günleri

Yahudilerin üç tür orucu vardır. Ahd-i Atık'te geçen veya işaret edilen oruçlar, hahamların emrettiği oruçlar ve özel oruçlar.⁹²

Ahd-i Atık'te geçen veya işaret edilen oruçlar için Yahudi geleneğinde büyük oruçlar ve küçük oruçlar ayrımı vardır. Emrin kesinliği, süresinin uzun ve yasaklarının fazla olması nedeniyle Yom Kipur ve 9 Av günü (Tişa Beav) oruçları büyük oruçlardır.⁹³

⁸⁷ İbn Müflih, *Kitâbü'l-fürâ'*, 5/89-90.

⁸⁸ İbn Müflih, *Kitâbü'l-fürâ'*, 5/91.

⁸⁹ Mansûr b. Yûnus Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an (metn)i'l-İknâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2/338-339.

⁹⁰ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âşâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/437.

⁹¹ Ömer Nasûhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihâli*, sad. Akif Dursun (İstanbul: Nuh Yay. 2015), 316; Ayrıca bk. H. Yunus Apaydın vd., *İlmihâl* [(Ankara: TDV Yay., 2003 (Dördüncü baskı)), 1/386.

⁹² Âdem Özen, *Yahudilikte İbadet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 182.

⁹³ Muhammet Tarakçı, "Yahudilikte Oruç", *İlsam* (Erişim 02.04.2020).

Yasakları daha az ve süresi daha kısa olan küçük oruçlar ise Yahudilerin dördüncü ayı Tammuz'un 17'sinde Kudüs'ün düşman eline geçmesi anısına tutulan oruç (şivah asar be-tammuz); yedinci ay olan Tişrin'in 3'ünde Kudüs'te kalan Yahudi halkın önderliğini yapan Gedalya adındaki kişinin ölümü nedeniyle tutulan Gedalya Orucu (Tzom Gedalia); onuncu ay olan Tevet'in 10'unda, Kudüs'ün kuşatılması anısına tutulan oruç olan Tevet orucu (asarah be-tevet) ve 13 Adar günü tutulan Ester orucudur (Taanith Ester)⁹⁴.

En büyük oruç kabul edilen ve müsteşrikler ile onları takip eden bazı yazarlarca âşûrâ orucu ile bağlantı kurulan Yom Kipur doğrudan Ahd-i Atik tarafından emredildiği⁹⁵ kabul edilen yegâne oruçtur.⁹⁶ Yom Kipur kefâret günü demektir. Herhangi bir günle bağlantılı değildir.⁹⁷ Yahudilerin dinî takvimine göre yedinci, medenî takvimine göre birinci ayın onunda tutulan bu oruç, arefe günü (9. gün) akşamından ertesi günün akşamına kadar yaklaşık 25 saat süren bir oruçtur. Bu sürede hiçbir şey yenilmez, içilmez, cinsî münasebette bulunulmaz, kozmetik kullanılmaz, yıkanılmaz ve dünyevî bir iş yapılmaz.⁹⁸

İkinci büyük oruç olan Tişa Beav, esasen, Yahudi takvimine göre aynı günde vaki olan tapınağın birinci yıkılışı (MÖ. 587) ve ikinci yıkılışı (MS. 70) anısındadır.⁹⁹ Bunun haricinde Yahudilere göre casusların vaad edilmiş topraklardan dönüşü (MÖ. 1313) de bu tarihtedir ve bu olaydan sonra Tanrı, İsrailoğulları'nı çölde 40 sene dolaştırmıştır. Romalılara karşı yapılan Bar Kohba İsyanı (MS. 133) bu günde yapılmış ve kaybedildiği için Betar Yahudileri aynı tarihte katledilmiştir. Bunun dışında modern zamanlarda da Yahudilerin başına gelen pek çok felaketin bu günde olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁰

Hahamlar tarafından emredilen oruçlar: Tişrin ayının ilk on günü, ayın ilk pazartesi ve perşembesi ile Pesah ve Sukot bayramlarını takip eden pazartesi ve perşembe günleri, Kudüs'ün tahribine duyulan kederi ifade eden 17 Tammuz 9 Av arası üç yas haftası, Hz. Mûsâ'nın ölüm tarihi olan 7 Adar, her ayın son günü (Yom Kipur Katan), Pesah bayramı arefesinde doğan ilk erkek çocuklar için tutulan oruç,

⁹⁴ Ali İhsan Yitik, "Oruç", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: 2007), 33/414-415.

⁹⁵ Şu ayete dayandırmaktadırlar: "RAB Musa'ya şöyle dedi: Yedinci ayın onuncu günü günahların bağışlanma günüdür. Kutsal bir toplantı düzenleyeceksiniz. İsteklerinizi denetleyecek, RAB için yakılan sunu sunacaksınız. O gün hiç iş yapmayacaksınız. Çünkü Tanrınız RAB'bin huzurunda günahlarınızı bağışlatacağımız bağışlanma günüdür. O gün isteklerini denetlemeyen herkes halkın arasından atılacaktır. O gün herhangi bir iş yapmanı halkın arasından yok edeceğim. Hiç iş yapmayacaksınız. Yaşadığınız her yerde kuşaklar boyunca sürekli yasa olacak bu." (Kitab-ı Mukaddes (Erişim 31 Mayıs 2020), Lev. 23:26-31.)

⁹⁶ Özen, *Yahudilikte İbadet*, 179; Muhammad Akram, "Dinler Tarihi Açısından Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da Orucun Anlamı ve Önemi", Ramazan ve Oruç, ed. Berat Açıl vd. (İstanbul: Ümraniye Belediyesi, Haziran 2015), 46.

⁹⁷ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, (İstanbul: İsam Yay., Dördüncü basım, Haziran 2012), 211-212.

⁹⁸ Galip Atasâğun, "Yahudilikte Dinî Sembol ve Kavramlar", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1 (2001), 141.

⁹⁹ Akram, "Dinler Tarihi Açısından...", 47.

¹⁰⁰ Rika Kuriel, "Yahudiler Tişa Beav'da Neden Oruç Tutarlar", *Avlaremoz* (Erişim 02.04.2020).

Yahudi tarihindeki feci günler için tutulan oruçlardır. Bu günlerde dindar Yahudiler sabahtan akşama kadar oruç tutarlar.

Özel oruçlar ise yukarıdakiler ilaveten, Tora demeti düşürüldüğünde, ebeveynin ölüm yıldönümünde, damat ve gelin düğünlerine kadar tuttıkları ve kâbus görüldüğünde tutulan oruçlardır.¹⁰¹

Yahudiler her hafta Şabat'ı (cumartesi gününü) bayram telakki ettikleri gibi, her takvim ayının ilk gününü de bayram kabul etmektedirler. Yıllık Yahudi bayramları ise Rabbanî ve onun devamı olan geleneksel Yahudiliğe göre yılbaşı kabul edilen Tişrî ayının bir ve ikinci günlerinde kutlanan **Roş Aşana**; Tişrî ayının 15. günü başlayan ve "Çardaklar Bayramı" olarak da bilinen **Sukot**; Kislev ayının 25. günü kutlanmaya başlayıp 8 gün süren **Hanuka**; Şevat ayının 15. günü kutlanan **Tu Bişvat**; Ester orucundan sonra Adar ayının 14. ve 15. günü kutlanan **Purim**; İbranî takvimine göre Sivan ayının 6. ve 7. günleri kutlanan **Şavuot**¹⁰² ve İbranî takvimine göre Nisan ayının 15. günü kutlanmaya başlanan ve İsrail'de yedi gün diasporada sekiz gün süren **Pesah**'tır.

Bu bayramlardan âşûrâ ile bağlantısı kurulan Pesah bayramı süresince oruç tutulmaz ancak bayramı takip eden Pazartesi ve Perşembe oruç tutmak tavsiye edilmiştir.¹⁰³ Aslında Pesah¹⁰⁴ bir ilkbahar bayramıdır.¹⁰⁵ Esası Filistin bölgesindeki arpa hasadı dönemi ile bağlantılıdır.¹⁰⁶ Ancak Yahudî dinî metinlerinde bu bayramın, Hz. Mûsâ ve kavminin bu günde Mısır'dan çıktığı, kölelikten hürriyete geçtiği gün anısına kutlandığı ifade edilmektedir.¹⁰⁷

Bu sayılan oruç ve bayramlar Filistin ve Babil bölgesinde yaşayan Yahudi toplulukları tarafından kabul edilen günlerdir. Nûh Arslantaş'ın tespitine göre, Hz. Peygamber'in çağdaşı Yahudiler de hayatlarını Tevrat ve Talmud'un esaslarına göre tanzim eden cemaatler olup o dönemdeki Babil ve Filistin'de yaşayan Yahudi cemaatlerinden hiçbir farkları bulunmamaktadır.¹⁰⁸ Bu sebeple Rasûlullah Medine'ye hicret ettiğinde oradaki Yahudilerin bu günlerine şahit olmuş olmalıdır.

Rivayetlere nazaran âşûrâ günü ile bağlantı kurulan bir oruç (Yom Kipur) ve bir bayram (Pesah) bulunmaktadır. Şimdi bu günlerin Rasûlullah Medine'ye hicret ettiği zaman hangi günlere denk geldiğini tespit etmeye çalışacağız.

¹⁰¹ Özen, *Yahudilikte İbadet*, 184-185.

¹⁰² Geniş bilgi için bk. Gürkan, *Yahudilik*, 209-216; Sargon Erdem, "Bayram", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Mayıs 2020); Yusuf Altıntaş, "Musevi Dinî Bayramları ve Kutsal Günleri", *Türk Yahudileri* (Erişim 31.05.2020); Sevivon (Erişim 31.05.2020).

¹⁰³ Gürkan, *Yahudilik*, 216.

¹⁰⁴ Pesah, atlamak, geçmek, karşıya geçmek manalarına gelmektedir.

¹⁰⁵ Atasağun, *Yahudilikte Dinî Sembol ve Kavramlar*, 11/144.

¹⁰⁶ Gürkan, *Yahudilik*, 213-214.

¹⁰⁷ Özen, *Yahudilikte İbadet*, 225-226.

¹⁰⁸ Nuh Arslantaş, "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dinî Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34 (2008), 92.

5. Medine Döneminde Âşûrâ Orucunun Yahudi Takvimine Göre Zamanı

Yahudilere benzerliği tespit edebilmek için Yahudilerin tazim ettikleri gün ile âşûrâ arasında bir bağlantı olup olmadığını; bunun için de Yahudi takvimindeki kutsal günlerle âşûrâ gününün örtüşüp örtüşmediğini tespit etmek gerekmektedir. Bunun için öncelikle Yahudi ve Câhiliye takvimi hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Güneş esaslı, ay esaslı ve ikisini bir arada kullanan takvimler olmak üzere dünyada kullanılan üç tür takvim vardır. Yaygın olarak kullanılan güneş takvimleri dünyanın güneş etrafında dönme süresini esas alarak oluşturulmuştur. Ay takvimleri ise ayın dünya etrafındaki dönüşünü esas almıştır. İkisinin karışımından oluşan ay-güneş takvimleri ise esasta ay takvimini esas almakla birlikte güneş takvimine uyumlu olması için belli zamanlarda takvime ay veya gün eklenen takvimlerdir. Yahudilerin ve Câhiliye Araplarının kullandığı nesîlî takvim ay-güneş takvimleri sınıfındadır.¹⁰⁹ Bu takvimlerde genellikle, 19 güneş yılı dönüşümü esas alınmıştır. Aralarındaki farklılık on dokuz senelik dönüşüm içinde yedi kamerî ay ilavesinin hangi senelere ilave edileceği hususunda ortaya çıkmaktadır. Nesîli takvimlerin kökeni, Mezopotamya'da Babil'in ünlü hükümdarı Hammurabi (M.Ö. 1728-1686) öncesine değin gittiği tespit edilmiştir.¹¹⁰ Asurlularda hem ay yılı (lunar year) hem güneş yılının (solar year) kullanıldığı, ay yılı esaslı takvimlerine bazı yıllarda ay ekledikleri; bu yöntemin eski Mısırlılarda da uygulandığı ifade edilmiştir.¹¹¹

Yahudilerin kullandığı İbrânî takvimi, araştırmacılara göre Mezopotamya kökenlidir. Ancak eski Mısır'dan da alınmış olabilir. Bu takvim Hz. Âdem'in yaratılışı ile başlar. Hahamlar tarafından Tevrat'ın verilerine göre Hz. Âdem'in yaratılışı hesap edilmiştir. Bu da M.Ö. 3761 yılına denk gelmektedir. Bu takvimde yıllar, M.Ö. 3761'den başlamak üzere, 19 Güneş yılından oluşan dönüşümlere ayrılır ve her bir dönüşümün 3, 6, 8, 11, 14, 16 ve 19'uncu yıllarında bir ay eklenerek, o yıllar 13 ay olur. Yani 19 yılda yedi ay ilave edilmiş olur. Artık (eklenen) aylar, şu andaki yılbaşı esasına göre yılın altıncı, dinî takvim esas alındığında sonuncu ay olan Adar'ın sonuna getirilir ve Veadar adını alır.¹¹² Bunu yapmalarının kendilerince dinî sebebi, belli başlı bayramlarının özellikle de Pesah bayramının aynı mevsime gelmesini temin etmektir. Çünkü onlara göre Pesah'ın ilkbahar ayına gelmesi doğrudan Tanrı tarafından emredilmiştir.¹¹³ Aslında bu usulün hasat bayramları olan Pesah, Şavuot ve Sukot bayramlarının mevsimlerini korumak için çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bu sistem

¹⁰⁹ A. Necati Akgür, "Takvim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 31 Mayıs 2020).

¹¹⁰ Kevser Başar, *Câhiliye Dönemi Arap Takviminde Nesî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 18.

¹¹¹ Neşet Çağatay, "Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim", *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (1978), 109.

¹¹² A. Necati Akgür, "Nesi'li Takvimde Hz. Peygamber'in Doğumu ve Hicret Günleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 84 (Haziran 1993), 64-45.

¹¹³ Nazlı Doenyas, "Artık yılda Purim ne zaman kutlanır?", *Şalom* (Erişim 4 Nisan 2020); Ebü'r-Reyhân el-Bîrûnî, *el-Âşûrû'l-bâkiye 'ani'l-kurûni'l-hâliye* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfe, 2008), 63. "İlkbahar ayını gözet ve Tanrın Aşem Adına Pesah kurbanı yap; çünkü Tanrın Aşem seni Mısır'dan ilkbahar ayında çıkarmıştı." Tora Aftarat, 132, *Sevivan* (Erişim 31 Mayıs 2020).

sebebiyle Yahudilerin tüm dinî günleri güneş takvimine göre yaklaşık bir aylık süre içerisinde gidip gelmektedir.¹¹⁴

Cahiliye Arapları da nesîli yani ay yılına zaman ekleme yapılan bir takvim kullanmaktadırlar. Bîrûnî (ö. 453/1061 [?]), Arapların nesî sistemini İslam'dan yaklaşık iki yüzyıl önce Yahudilerden aldığını söylemektedir. İsrailoğulları'nın tamamının ay-güneş takvimini birlikte kullandıklarını söyleyen Bîrûnî, 19 yılda yedi ay takvime ilave ettiklerini belirtmektedir.¹¹⁵ Muhammed Hamîdullah (1908-2002) ise bu tespite katılmamıştır. Ona göre Araplar bu takvimi İslam'dan dört yüz yıl önce kullanmaya başlamışlardı ve Yahudilerin karışık metodunu değil, Hammurabi'nin daha basit metodunu kullanmaktaydılar.¹¹⁶

Bîrûnî, Câhiliye Araplarının önceden daha sonra Müslümanların kullandığı şekliyle kamerî takvimi kullandığını, haccın yılın dört mevsimine de geldiğini, ancak sonra ticaretlerine uygun olan, güzel bir mevsime haccı sabitlemek isteyince komşuları olan Yahudilerden nesî işlemini yani kamerî takvime ay ekleme işlemini aldıklarını söylemektedir. Bunun için Kinâne kabilesinden bir Kalemme tayin ettiklerini, onun her haccın sonunda sonraki ayı ilan ettiğini ifade etmiştir.¹¹⁷ Makrizî (ö. 845/1442) de Bîrûnî'yi tekrar etmiş ve nesî uygulamasını bazen üç yılda bazen de iki yılda bir ay ekleyerek yaptıklarını söylemiştir.¹¹⁸

Hamidullah, Yemen'de Kinde Kralının İslam'dan evvel Mekke şehir devletinde bir "Takvim Nazırlığı" ihdas ve bu nazırlığı Basra körfezinde oturan Temim aşiretine tahsis ettiğini, bu makamın irsî olarak geçtiğini, bu kişilerin her sene Mekke'de İslam öncesi hac ziyareti zamanında gerekli tebliğlerde bulduklarını ve bu durumun birkaç yüzyıl devam ettiğini söylemekte ve Kinde'nin güneyde, Temim aşiretinin doğuda olması ve Mekke'nin Arap yarımadasının batısında bulunması sebebiyle hadiselerin sadece Mekke'den değil, her taraftan tetkik edildiğini gösterdiğini ifade etmektedir.¹¹⁹ Yine Hamidullah'ın tespitine göre Rasûlullah (s.a.v.) son üç ay hariç hayatının tamamını takvim hususunda eski usule göre geçirmiştir.¹²⁰

Arapların nesîli takvimi Veda Haccında iptal edilmiştir. Bîrûnî, Allah Rasûlü'nün, nesîyi ilga etmek için Veda Haccını beklemesinin sebebinin, Veda

¹¹⁴ Yahudi takvimi ayrıntıları için bk. Tracey R Rich, "Jewish Calendar", *Jewfaq* (Erişim 4 Nisan 2020).

¹¹⁵ Bîrûnî, *el-Âşârü'l-bâkıye*, 14.

¹¹⁶ Muhammed Hamidullah, "Hicri Takvim ve Tarihi Arkapları", çev. Kasım Şulul, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/9 (2000), 672.

¹¹⁷ Bîrûnî, *el-Âşârü'l-bâkıye*, 74-75.

¹¹⁸ Takıyyüddîn Makrizî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ'*, thk. Muhammed Abdülhumeyd en-Nüseymî (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999) 14/315-316.

¹¹⁹ Muhammed Hamidullah, "İslamiyette Niçin Ay Takvimi Kullanılır", *İslam Düşüncesi*, 1/1 (1967), 51.

¹²⁰ Hamidullah, "Hicri Takvim ve Tarihi Arkapları", 672.

Haccının yapıldığı sene ayların gerçek yerlerine denk gelmesi olduğunu söyler.¹²¹ Yani nesî yapılmış sene ile nesî yapılmamış senenin ayları birbiri üzerine çakışmıştır.

Hamidullah, 19 yıl yerine 30 yıllık bir döngü kabul etmiştir.¹²² Ancak Necati Akgür buna katılmamış, 19 yıllık döngünün daha doğru olduğunu söylemiştir ki,¹²³ hesaplamalar Necati Akgür'ü haklı çıkarmaktadır.

Necati Akgür'ün açıklamalarına göre, güneş takvimlerinin işleyişinin belli bir kurala bağlı olmaları nedeniyle, binlerce yıl öncesinin herhangi bir gününün bile, Pazartesi, Salı, ... gibi gün adları düzenlenecek dökümler yardımıyla bulunabilmektedir.¹²⁴ Ancak Ay (Hicrî) takviminde ayların 29 ya da 30 gün çekmesi ve bu işleyişin sırasız ve düzensiz oluşu dolayısıyla, bir kurala bağlanamaması, yapma bir kurala bağlamanın ise dinimizce yasaklanmış olması sebebiyle, güneş takvimlerinin aksine, Ay takvimimizde geçmiş yıllardaki günlerin dökümlerinin yapılması ve dolayısıyla gün adlarının tam olarak belirlenmesi ile Rumi/miladi karşılıklarının bulunabilmesi imkânı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, tarih araştırmacılarının gereksinim duydukları hicri-Rumi-miladi çevirme cetvellerinin düzenlenmesi, hicri takvimin, yapma ve uyduruk da olsa, birtakım kurallara bağlanmasını gerektirmektedir. İşte bu yüzden, âlimler dinî günlerin belirlenmesinde kullanılmak üzere değil, ancak tarihçilerce kullanılsın diyerek, Hicrî takvimi yapma birtakım kurallara bağlayıp, bir kuramsal Hicrî takvim oluşturma yoluna gitmişlerdir. Ancak bu cetveller, gerçeği tam olarak yansıtmadıkları için, gün adının verilmediği/bilinmediği durumlarda, bir ya da iki günlük bir yaklaşım/yanılgı ile çalışmaktadır. Gün adının bilinir olması durumundaysa gün karşılıkları kesinlik kazanmaktadır.¹²⁵

Bu açıklamalar muvacehesinde Rasûlullah'ın hicret tarihi ve Medine dönemindeki âşûrâ günleri yani 10 Muharrem'in Miladî ve İbranî takvime göre hangi günlere geldiğini tespit etmeye çalıştığımızda kuramsal olarak hazırlanan Hicrî takvime göre şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:¹²⁶

Tablo 1: Kuramsal Hicrî takvime göre âşûrâ gününün tarihleri

Gün	Hicrî Takvim	Milâdî Takvim	İbrânî Takvim	Yakın Yahudi Dinî günü
Hicret	12 Rebiulevvel 1	24 Eylül 622	11 Tışri 4383	Yom Kippur
Âşûrâ	10 Muharrem 2	14 Temmuz 623	8 Av 4383	Tișa Beav

¹²¹ Bîrûnî, *el-Âşûrî'l-bâkıye*, 75; Başar, *Câhiliye Dönemi Arap Takviminde Nesî*, 54.

¹²² Hamidullah, "Hicri Takvim ve Tarihi Arkaplanı", 674.

¹²³ Akgür, "Nesi'li Takvimde...", 68-69.

¹²⁴ Akgür, "Nesi'li Takvimde...", 60.

¹²⁵ Akgür, "Nesi'li Takvimde...", 62.

¹²⁶ Hicrî takvime miladiye çevirmek için Türk Tarih Kurumu internet sitesindeki tarih çevirme kılavuzu; miladî takvimi İbranî takvimine çevirmek için de Sevivon'un sitesindeki takvim çevirici kullanılmıştır.

Âşûrâ	10 Muharrem 3	3	Temmuz	7	Tammuz	
		624		4384		
Âşûrâ	10 Muharrem 4	22	Haziran	6	Sivan 4385	Şavuot
		625				
Âşûrâ	10 Muharrem 5	11	Haziran	8	Tammuz	
		626		4386		
Âşûrâ	10 Muharrem 6	1	Haziran	627	8 Sivan 4387	Şavuot
Âşûrâ	10 Muharrem 7	20	Mayıs	628	8 Sivan 4388	Şavuot
Âşûrâ	10 Muharrem 8	10	Mayıs	629	9 Iyyar 4389	
Âşûrâ	10 Muharrem 9	29	Nisan	630	8 Iyyar 4390	
Âşûrâ	10 Muharrem 10	18	Nisan	631	8 Iyyar 4391	
Âşûrâ	10 Muharrem 11	7	Nisan	632	8 Nisan 4392	Pesah
Ras.	13	Rebiülevvel	8 Haziran	632	11 Sivan 4392	Şavuot
Vefatı	11					

Gazi Ahmed Muhtar Paşa (1839-1919), 622 yılı 12 Rebiülevvel'inin Pazartesi'ye gelmediğini belirttiğinden sonra, Hz. Peygamber'in Hicret'i sırasında, 8 Rebiülevvel 1 = 20 Eylül 622 Pazartesi günü Medine yakınlarındaki Kuba'ya vardığını, 12 Rebiülevvel 1 = 24 Eylül 622 Cuma günü de Medine'yi onurlandırdıklarını söylemektedir.¹²⁷

Necati Akgür'e göre bu belirleme 16 Temmuz 622 Cuma başlangıçlı takvime göredir. 15 Temmuz 622 Perşembe başlangıçlı dökümlere göre bu tarihler: 9 Rebiülevvel 1 = 20 Eylül 622 Pazartesi; 12 Rebiülevvel 1 = 23 Eylül 622 Perşembe olmalıdır.¹²⁸

Ancak bu hesaplama nesîyi dikkate almayan bir hesaplama değildir. Muhammed Hamidullah, nesîyi dikkate alarak Rasûlullah'ın Medine'ye varışını hicri 12 Rebiülevvel 1, miladi olarak 31 Mayıs 622 Pazartesi olarak vermektedir. Buna göre 1 Muharrem 1'ini de 21 Mart 622 Pazar olarak tarihlemektedir.¹²⁹ 21 Mart 622, İbrânî takviminde 1 Nisan 4382 yılına gelmektedir.

Akgür'ün hesaplamasına göre ise hicret 12 Rebiülevvel 1, Nesîli takvimde 12 Zilkade H.Ö. 1'e, o da Milâdî takvimde 28/29 Mayıs 622 Cuma/Cumartesiye isabet etmektedir.¹³⁰

Necati Akgür'ün tablosuna göre 10 Muharrem'ler şu şekildedir:

Tablo 2: Nesîli Hicrî takvime göre âşûrâ gününün tarihleri

Nesîli Takvim	Hicrî Takvim	Milâdî Takvim	İbrânî Yıl
---------------	--------------	---------------	------------

¹²⁷ Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Islahut-Takvim* (Mısır: Muhammed Efendi Matbaası, 1308), 9-10.

¹²⁸ Akgür, "Nesî'li Takvimde...", 79.

¹²⁹ Hamidullah, "Hicri Takvim ve Tarihi Arkaplanı", 685.

¹³⁰ Akgür, "Nesî'li Takvimde...", 79-80.

(15/16 Temmuz'a göre)			
10 Muharrem 1	10 Ramazan H.Ö. 1	29/30 Mart 622	9/10 Nisan 4382
10 Muharrem 2	10 Ramazan 1	18/19 Mart 623	8/9 Nisan 4383
10 Muharrem 3	10 Şevval 2	5/6 Nisan 624	7/8 Nisan 4384
10 Muharrem 4	10 Şevval 3	26/27 Mart 625	8/9 Nisan 4385
10 Muharrem 5	10 Zilkade 4	13/14 Nisan 625	8/9 İyyar 4386
10 Muharrem 6	10 Zilkade 5	2/3 Nisan 627	7/8 Nisan 4387
10 Muharrem 7	10 Zilkade 6	22/23 Mart 628	8/9 Nisan 4388
10 Muharrem 8	10 Zilhicce 7	10/11 Nisan 629	9/10 Nisan 4389
10 Muharrem 9	10 Zilhicce 8	31/1 Nisan Mart 630	9/10 Nisan 4390
10 Muharrem 10	10 Zilhicce 9	20/21 Mart 631	9/10 Nisan 4391
10 Muharrem 11	-	7/8 Nisan 632	8/9 Nisan 4392

Takvim hesaplamalarındaki hatalar olduğunu dikkate alırsak, kuramsal olarak hazırlanan hicrî takvime göre yapılan çevirmelerde (Tablo 1) âşûrâ ile Yahudi oruçlarından sadece Tişa Beav hicretin ikinci senesinde çakışmakta; hadislerde geçen Pesah bayramı ile ise sadece Rasûlullah'ın vefat senesi olan hicretin on birinci senesinde çakışmaktadır. Bazı yıllar ise Şavuot bayramı ile çakışmaktadır. Ancak rivayetlerde bu bayramla ilgili ifadeler yer almamaktadır. Nitekim bu çevirmelere göre hesap yapan bir Yahudi yazar aradaki çelişkiyi fark etmiş ve âşûrâ orucu ile Hz. Süleyman Mabedi'nin birinci ve ikinci yıkılışlarının anısına tutulan Tişa Beav orucunun çakıştığı kanaatine vararak, hadislerde geçen Firavun'un zulmünden kurtulma ile ilgili ifadelerle, "Anlaşılan, Medine Yahudileri, "Hz. Süleyman Mabedi'nin yıkılışının yasını" tutuyoruz demektense "Tanrı'nın İsrâiloğulları'nı Firavun'un şerrinden kurtarışının orucunu tutuyoruz" demeyi yeğlemişler" açıklamasını getirmiştir.¹³¹

Nesîli takvime göre yapılan hesaplamada (Tablo 2) ise dikkat edilirse beşinci hicret yılı hariç bütün yıllarda Pesah bayramı günlerine yakın günler çıkmaktadır. Hesaplama da hata olduğunu da dikkate alırsak, Rasûlullah'ın (s.a.v.) Medine'ye hicret ettikten sonra ilk Muharrem'in onunda Yahudilerin büyük coşkuyla kutladığı Pesah bayramına şahit olduğu, bunun üzerine bu bayramın sebebini ve ne yaptıklarını sorduğu anlaşılmaktadır. Anlaşılan dindar Yahudiler ve hahamlar Pesah'ı takip eden pazartesi ve perşembe orucunu da ön plana çıkararak buna şükür için oruç tuttuklarını da söylemiş olmalıdırlar.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den nakledilen bayramla ilgili rivayetler bunu teyit etmektedir. Ayrıca Rasûlullah'ın vefat yılında olduğu anlaşılan "inşallah önümüzdeki

¹³¹ Denis Ojalvo, "İslam'da âşûrâ orucu - Yahudiler'de Hz. Süleyman Mabedi'nin yıkılışının yası orucu", *Şalom* (Erişim 2 Nisan 2020).

yıl dokuzuncu gün tutarız” dediğini ifade eden hadiste de “Yahudi ve Hristiyanların bu güne tazim ettiği” ifade edilmiş, oruç tuttıkları tasrih edilmemiştir.

Bununla birlikte bu hesaplamalara bakmadan bizde de bazı araştırmacılar Medine’de Yahudilerin âşûrâ günü tuttıkları orucun Yom Kipur orucu olduğunu¹³², bazıları da âşûrânın Yom Kipur’dan alındığını iddia etmişlerdir.¹³³

Sonuç

Rasûlullah’ın (s.a.v.) Medine’ye hicret ettikten sonra âşûrâ orucunu emrettiği hususunda ulemânın ittifakı vardır. Bunun kuvvetli sünnet mi yoksa farz olarak mı emredildiği hususunda kuvvetli görüş farz olarak emredildiğidir.

Bu orucu kimlerin tuttuğu hususuna gelince, Nevevî, bu husustaki hadislerden çıkan sonuç, âşûrâ orucu cahiliyede Kureyş kâfirleri ile diğer müşriklerin ve Yahudilerin oruç tuttuğu bir gündü. İslam gelince bunu tekit etti. Ramazan farz kılınca bu tekit hafifletildi ancak oruç müstehap olarak kaldı, demektedir.¹³⁴

Rasûlullah’ın Yahudilere sorması ile ilgili olarak da özetle, “Rasûlullah (s.a.v.) Mekke’de iken Kureyşlilerle birlikte oruç tutuyordu. Medine’ye gelince bugünde Yahudilerin de oruç tuttuğunu gördü. Sadece Yahudilerin haberine istinaden değil de, ya vahiy, ya tevatür ya da içtihadı ile orucu tutmaya devam etti” demektedir.¹³⁵

Rivayetlerden bizim anladığımız, âşûrâ orucu Mekke’de tutulmakta ve bunun büyük ihtimalle Hz. İbrahim ve Hz. İsmail’e kadar uzanan bir geçmişi bulunmaktadır. Nûh’un (as) gemiden indiği gün rivayeti esas alınır, bu orucun köklerinin Hz. Nûh’a kadar gittiği dolayısıyla âşûrâ orucunun Hz. Nûh’tan itibaren bütün Sâmi dinlerde mevcut olan bir oruç olduğu söylenebilir. Yahudilere emredilen Yom Kipur orucu belki de bu oruçtur. Yom Kipur orucunun herhangi bir sebebe bağlanmamış olması, doğrudan emredilen bir oruç olması bu ihtimali akla getirmektedir. Ancak Yahudiler de nesî yaptığı ve ay takvimine göre belirlenmiş oruçların tarihini değiştirdikleri için bunu tespit etme imkânı bulunmamaktadır. Eğer Yom Kipur, Muharrem’in onunda tutulması gereken bir oruç ise, önceki peygamberlere emredilen bir orucun Hz. Mûsâ’ya da emredildiğini söylemek gerekmektedir. Bu sebeple âşûrâ orucu Yahudilerden alınan bir oruç değil, “Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı.”¹³⁶ ayeti çerçevesinde farklı ümmetlere emredilen bir oruç olmaktadır. Ramazan farz kılınana kadar Rasûlullah’a da bu oruç emredilmiş olmalıdır. Nevevî’nin söylediği üç ihtimalden rivayetlere en uygun olanı vahiy yoluyla bunun emredilmiş olmasıdır.

¹³² Tarakçı, “Yahudilikte Oruç”.

¹³³ Eyüp Baş, “Aşûre Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45/1 (2004), 171-172.

¹³⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîh-i Müslim (Şerhu’n-Nevevî)* (Beyrut: Dâru İhyâ’it-Türâsi’l-Arabî, 1392), 8/10.

¹³⁵ Nevevî, *Şerhu’n-Nevevî*, 8/11.

¹³⁶ Bakara 2/183

Medine'ye hicretten sonra âşûrâ orucu günlerinde Yahudilerin Pesah bayramını yapması, bu günlere olan hürmetleri, Yahudilerle iç içe olan Müslümanların kafasını karıştırmış olmalıdır. Bunun üzerine Rasûlullah'ın Yahudilerin söylediği gerekçeyi reddetmeden Müslümanlara oruç tutmayı emretmesi, böyle bile olsa âşûrâ orucunun tutulması gerektiğini anlatmaktadır. Daha sonraki yıllarda özellikle Hayber'de kalan Yahudilerin âşûrâ ile yakın günlerde bu bayramı kutlamaya devam etmesi; Yahudilere muhalefetin gerekli olduğunu düşünen sahâbîlerin bu hususta Rasûlullah'a başvurmalarını, onun da bunun üzerine "o zaman dokuzunda da tutalım" demesini intaç etmiş olmalıdır. Bir ihtimal olarak Medine Yahudilerinin Pesah bayramlarını veya oruçlarını Muharrem'in onunda tuttuğu da akla gelebilir. Ancak yukarıda geçtiği üzere Rasûlullah'ın yaşadığı bölgede yaşayan Yahudilerin Filistin bölgesinde yaşayan Yahudilerden bir farkı yoktur.

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Müslümanların Muharrem'in onunda tuttuğu âşûrâ orucu ile Yahudilerin herhangi bir orucu çakışmamaktadır. Ayrıca Yahudiler âşûrâ gününe tazim de etmemektedirler. Medine'de hicretin ilk on yılında iki tarafın da kullandığı nesîli takvim sebebiyle âşûrâ günü ile Pesah bayramı günlerinin çakışmasından kaynaklanan bir durum ortaya çıkmış, bunu da Müslümanların bir bölümü Yahudilerin âşûrâ gününe tazimi olarak yorumlamıştır. Medine Yahudilerinin de Müslümanları kendilerini taklit ediyor göstermek için, âşûrâ orucu ile kendi günleri arasında bir bağlantı olmadığını söylemedikleri anlaşılmaktadır. Kaldı ki Medine Yahudilerinin âşûrâyâ tazimle oruç tuttuğunu kabul etsek bile daha sonraki dönemlerde ve zamanımızda böyle bir durum bulunmamaktadır.

Netice olarak âşûrâ orucunun Muharrem'in onunda tutulması sünnettir. Buna dokuzuncu veya onbirinci gün ekleme şartı yoktur. Sadece onuncu gün tutmak mekruh değildir; aksine sünnettir. Eğer dokuzuncu gün de tutmak isteyen olursa bu fazilettir. Onuncu günü kaçırmamak gerekçesi ile dokuz ve onuncu hatta onbirinci günü oruçlu geçirme fetvası, Yahudilere benzememek gerekçesinden daha kuvvetlidir.

Kaynakça

- Abdürrezzâk San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfî. *el-Muşannef*, thk. Habîburrahman el-A'zemî. 11 Cilt. Hind: el-Meclisü'l-İlmî, 1403.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnavud vd. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Akgür, A. Necati. "Takvim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/takvim>
- Akgür, A. Necati. "Nesi'li Takvimde Hz. Peygamber'in Doğumu ve Hicret Günleri". *Türk Dünyası Araştırmaları* 84 (Haziran 1993), 59-90.
- Akram, Muhammad. "Dinler Tarihi Açısından Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da Orucun Anlamı ve Önemi". *Ramazân ve Oruç*. ed. Berat Açıl vd. 45-62. İstanbul: Ümraniye Belediyesi, Haziran 2015.

- Altıntaş, Yusuf, "Musevi Dinî Bayramları ve Kutsal Günleri", *Türk Yahudileri*. Erişim 31 Mayıs 2020. <http://www.turkyahudileri.com/index.php/tr/yahudilik/106-musevi-dini-bayramlari-ve-kutsal-gunleri>.
- Apaydın, H. Yunus vd. *İlmihâl*. 2 Cilt. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Dördüncü baskı, 2003.
- Arslantaş, Nuh. "Hz. Peygamber'in Çağdaşı Yahudilerin İnanç-İbadet ve Dinî Hayatları ile İlgili Bazı Tespitler". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2008), 55-92.
- Âsım Efendi. Mütercim, *Kâmus Tercümesi*. 4 Cilt. İstanbul: Bahriye Matbaası, 1305.
- Atasağun, Galip. "Yahudilikte Dinî Sembol ve Kavramlar". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2001), 125-156.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebu's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebu's-Senâ) Bedrüddîn. *Umdetü'l-kârî fi şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. 25 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Baş, Eyüp. "Aşûre Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/1 (2004), 167-190.
- Başar, Kevser. *Câhiliye Dönemi Arap Takviminde Nesf*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *Şu'abü'l-îmân*. thk. Abdülalî Abdülhamid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Büyük İslam İlmihâli*. sad. Akif Dursun. İstanbul: Nuh Yayınları, 2015.
- Bîrûnî, Ebu'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed. *el-Âşârü'l-bâkıye 'ani'l-kurûni'l-hâliye*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfe, 2008.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *el-Câmi'u's-şahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus. *Keşşâfü'l-kınâ' an (metn)i'l-İknâ*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Burhâneddin Buhârî, (Burhânü's-Şerfa) Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz b. Ömer el-Buhârî el-Merginânî. *el-Muhtâzû'l-Burhânî fi'l-fıkhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sami. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2004.
- Cessas, Ebû Bekir Ahmed b. 'Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye, 2010.
- Çağatay, Neşet. "Eski Çağlardan Bu Yana Zaman Ölçümü ve Takvim". *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (1978), 105-138.
- ed-Derviş, Macid Ahmed Niyazi. *Âşûrâ fi's-şeria' ve't-tarih*. Trablus-Lübnan: Dâru'l-İlim ve'l-Ulemâ, 1436/2014.
- Doenyas, Nazlı, "Artık yılda Purim ne zaman kutlanır?", *Şalom*. Erişim 4 Nisan 2020. <http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-89969-artik-yilda-purim-ne-zaman-kutlanir.html>
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû İshak eş-Şirâzî, Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Ebu Muhammed Ali b. Zekeriyya el-Munbecî, *el-Lübâb fi'l-Cem'i beyne's-Sünneti ve'l-Kitâb*, thk. Muhammed Fadl Abdülaziz. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1994.
- Ebû Yusuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *Kitâbü'l-Âşâr*. thk. Ebu'l-Vefâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.

- Ebu'l-Velid İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî el-Cedd. *el-Muḳaddimâtü'l-mümehhidât* thk. Muhammed Haccî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1988.
- Ebu'l-Velid İbn Rüşd el-Cedd. *el-Beyân ve't-taḫşîl*, thk. Muhammed Haccî vd. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nasîruddin b. el-Hâc Nûh b. Necâtî b. Âdem. *Da'ifu Câmi'i's-Sajîr*, b.y.: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.
- Erdem, Sargon, "Bayram". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 31 Mayıs 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayram#1>
- eş-Şâşî, Ebû Bekr Fahrü'l-islâm Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn. *Hilyetü'l-'ulemâ' fi ma'rifeti mezâhibi'l-fukahâ'*. thk. Yasin Ahmed İbrahim, 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî. *Tehzîbü'l-luġa*. thk. Muhammed İvad. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye, 2001.
- Ezrâkî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed. *Aḫbâru Mekke ve mâ câ'e fihâ mine'l-âşâr*. thk. Rüşdi es-Sâlih. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Endülüs, ts.
- Gazi Ahmed Muhtar Paşa. *Islahut-Takvim*. Mısır: Muhammed Efendi Matbaası, 1308.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*, İstanbul: İsam Yay., Dördüncü basım, Haziran 2012.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbü'rî. *el-Müstedrek ale's-Şaḫîḫayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Ata'. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.
- Hamidullah, Muhammed. "Hicri Takvim ve Tarihi Arkapları". çev. Kasım Şulul. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000), 671-685.
- Hamidullah, Muhammed. "İslamiyette Niçin Ay Takvimi Kullanılır". *İslam Düşüncesi* 1/1 (1967), 50-54.
- Haraşî, Ebû Abdillâh Muhammed. *eş-Şerḫu'l-kebîr 'alâ Muḫtaşarı Ḥalîl*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.
- Hattâb, Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed er-Ruaynî. *Mevâhibü'l-celîl li-şerḫi Muḫtaşarı Ḥalîl*. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fıkr, 1992.
- Hattabî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. el-Büstî. *İslâḫu ġalaṭi'l-muḫaddişîn*. thk. Hâtîme ed-Dâmin. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Hattabî, Ebû Süleymân Hamd(Ahmed) b. Muhammed. *Ġarîbü'l-ḫadîs*, thk. Abdülkerim İbrahim el-Garbâvî. 3 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 1982.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Kâfi fi fıkhi ehli'l-Medîne*. thk. Muhammed Muhammed Ehîd. 2 Cilt. Suud: Mektebetü'r-Riyâd el-Hadîse, 1980.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muḫtâr 'ale'd-Dürri'l-muḫtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1992.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî. *el-Ḳavânînü'l-fıkhiyye fi telḫîsi mezhebi'l-Mâlikiyye*. b.y.: y.y., ts.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, *Cemheretü'l-luġa*. thk. Remzi Münir Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlim, 1987.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir 'Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Mûsannef*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir 'Abdullah b. Muhammed. *el-Müsned*, thk. Adil b. Yusuf - Ahmed b. Ferîd. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.

- İbn Ebî Zeyd, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdirrahmân el-Kayrevânî. *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât 'alâ mâ fi'l-Müdevvene ve gayrihâ mine'l-ümmehât min mesâ'ili Mâlik ve aşhâbih*. thk. Muhammed Abdülaziz ed-Debbağ vd. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1999.
- İbn Ebî Zeyd, Ebû Muhammed Abdullâh. *Metnü'r-Risâle*. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. 13 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-Müsnedü's-şahîh*. thk. Şuayb el-Arnaut. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî. *es-Sahîh*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.
- İbn Hübeyre, Ebü'l-Muzaffer Avnüddîn. *İhtilâfü'l-e'immeti'l-ulemâ'*. thk. es-Seyyid Yusuf Ahmed. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme. *el-Muğnî*. 10 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1968.
- İbn Kudâme, Ebu'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisî. *eş-Şerhu'l-kebîr*. 12 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdülbakî. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi Kütübü'l-Arabî, ts.
- İbn Müflih, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Müflih b. Muhammed el-Makdisî. *Kitâbü'l-Fürû'*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 11 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003.
- İbn Nuceym, Zeynuddîn b. İbrâhîm el-Mısrî. *el-Bahrü'r-râ'ik*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, ts.
- İbn Rüşd el-Hafid, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Abdisselam el-Harrânî. *Kitâbu's-şıyam min şerhi'l-'Umde*. thk. Zâid b. Ahmed. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-Ensârî, 1996.
- İbnü'l-Ca'd, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Ca'd el-Cevherî. *el-Müsned*, thk. Âmir Ahmed Haydar. Beyrut: Müessese Nâdir, 1990.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Kesfli-müşkili's-Şahîhâyın*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. 4 cilt. Riyad: Dâru'l-Vatan, ts.
- İmrânî, Ebu'l-Hüseyin Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad. *el-Beyan fi mezhebi'l-İmam eş-Şâfi'î*. thk. Kâsım Muhammed Nuri. 13 Cilt. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2000.
- Kârâfî, Ebu'l-Abbâs Şihabuddin Ahmed b. İdris, *eş-Zahîre*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâsânî, 'Alâeddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986.
- Kitab-ı Mukaddes. Erişim 31 Mayıs 2020. <https://incil.info/kitap/Levililer/23>
- Kudûrî, Ahmed b. Muhammed Ebu'l-Hüseyin. *et-Tecrid*. 12 Cilt. Kahire: Dâru's-Selam, 2006.
- Kuriel, Rika. "Yahudiler Tişa Beav'da Neden Oruç Tutarlar". *Avlaremaz*. Erişim 2 Nisan 2020. <https://www.avlaremaz.com/2017/08/01/yahudiler-tisabeavda-neden-oruc-tutarlar-rika-kuriel>
- Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ'*. thk.

- Muhammed Abdülhumejd en-Nüseymî. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fuad Abdülbakî. 2 Cilt. Beyrût: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985.
- Maverdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr*. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999.
- Mevvak, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebi'l-Kâsım el-Mevvâk el-Abderî. *et-Tâc ve'l-iklîl li-Muhtaşarı Halîl*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc en-Neysâbûrî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî. 5 Cilt. Beyrut Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb. *Sünenu'n-Nesâî es-suğrâ*. thk. Abdülfettah Ebû Gudde. 9 Cilt. Haleb: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1986.
- Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin Yahya b. Şeref. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. 20 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Nevevî. *el-Minhâc şerhu Sahih-i Müslim (Şerhu'n-Nevevî)*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, 1392.
- Ojalvo, Denis. "İslam'da âşûrâ orucu - Yahudiler'de Hz. Süleyman Mabedi'nin yıkılışının yası orucu". *Şalom*. Erişim 2 Nisan 2020. <https://www.salom.com.tr/arsiv/haber-73831-Islamda-asure-orucu-yahudilerde-hz-suleyman-mabedinin-yikilisinin-yasi-orucu.html>
- Özen, Âdem. *Yahudilikte İbadet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Râfi', Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm. *Fethu'l-'azîz fî Şerhi'l-Vecîz*. 13 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Rich, Tracey R. "Jewish Calendar". *Jewfaq*. Erişim 4 Nisan 2020. <https://www.jewfaq.org/calendar.htm>
- Rûyânî, Ebu'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâîl b. Ahmed. *Bahru'l-mezheb fî fûrû'î mezhebi'l-İmâm es-Şâfi'î*. thk. Tarık Fethi es-Seyyid. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009.
- Semerkandî, Alâeddîn Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Tuḥfetü'l-fukahâ'*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- Serahsî, Şemsu'l-Eimme Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsûṭ*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Sevimon. Tarih Çevirme. Erişim 31 Mayıs 2020. <http://www.sevimon.com/>
- Sıkillî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah. *el-Câmi' li-mesâ'ili'l-Müdevvene*. thk. Doktora Öğrencileri. 24 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1434/2013.
- Suğdî, Ebu'l-Hasen (Hüseyn) Rüknlüislâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed. *en-Nütef fî'l-fetâvâ*, thk. Salahuddin en-Nâhî. Cilt. Amman - Beyrut: Dâru'l-Furkan - Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- Şâfi'î, Muhammed b. İdris. *İhtilâfî'l-hadîs* (el-Ümm'ün sonunda). Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.
- Şâfi'î, Muhammed b. İdris. *el-Müsned*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1400.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Tehzîbü'l-âşâr ve tafsîlü's-sâbit 'an Resûlillâhi şallâllâhu 'aleyhi ve sellem mine'l-aḥbâr*. thk. Mahmud Muhammed Şakir. 2 Cilt. Kahire: Matbaatü'l-Medenî, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Şerhu Müşkili'l-âşâr*. thk. Şuayb el-Arnaut. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü Risale, 1415.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Me'âni'l-âşâr*. thk. Muhammed Zührî - Muhammed Seyyid Câdu'l-Hak. 5 Cilt. b.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1994.

- Tarakçı, Muhammet. "Yahudilikte Oruç". *İlsam*. Erişim 02.04.2020. <http://ilsam.org.tr/yahudilikte-oruc-doc-dr-muhammet-tarakci/>
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî. *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türki. 4 Cilt. Mısır: Dâru Hecer, 1999.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ es-Sulemî. *el-Câmi'u'l-kebir (Sünen-i Tirmizî)*. 5 Cilt. Mısır: Mustafa Babi'l-Halebî, 1975.
- Tora Aftarat. *Sevimon*. Erişim 31 Mayıs 2020. http://www.sevimon.com/images/stories/dokumanlar/tora_kitap_5_iPad.pdf
- Türk Tarih Kurumu. Tarih Çevirme Kılavuzu. Erişim 31 Mayıs 2020. <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu>.
- Wensinck, A. J.. "Âşûrâ". *MEB İslam Ansiklopedisi*. 1/710-711. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Âşûrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/24-26. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yitik, Ali İhsan. "Oruç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/414-416. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Zeynüddin er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed. *Tuhfetü'l-mülûk*. thk. Abdullah Nezir Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1417.